

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів та молодих учених
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
Харківський національний медичний університет
Центр медичного краєзнавства

МАТЕРІАЛИ

XXXV Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених

“КРАЄЗНАВСТВО У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ НАУКИ”

до 90-річчя з дня народження Б. П. Зайцева

8 грудня 2017 р.

Харків

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів
і молодих вчених
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
Харківський національний медичний університет
Центр медичного краєзнавства

МАТЕРІАЛИ XXXV-ї МІЖНАРОДНОЇ
КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

«КРАЄЗНАВСТВО У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ НАУКИ»

(ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Б. П. ЗАЙЦЕВА)

Харків — 2018

УДК 908:94 (477) (063)
ББК 63.3 (4укр) я 431
М34

*Затверджено до друку науково-методичною радою
Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна
(протокол № 2 від 22 лютого 2018 року)*

Публікується в авторській редакції.

Матеріали XXXV-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавство у вимірах сучасної науки» (до 90-річчя з дня народження Б. П. Зайцева). — Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. — 96 с.

Матеріали традиційної XXXV-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих вчених включають тези доповідей і повідомлень, присвячених питанням краєзнавства у вимірах сучасної науки. Збірник розрахований на всіх тих, хто цікавиться проблемами краєзнавства.

Материалы XXXV-й Международной краеведческой конференции молодых ученых «Краеведение в измерении современной науки» (к 90-летию со дня рождения Б. П. Зайцева). — Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2018. — 96 с.

Материалы традиционной XXXIV-й Международной краеведческой конференции молодых ученых включают тезисы докладов и сообщений по вопросам краеведения в измерении современной науки. Сборник рассчитан на всех тех, кто интересуется проблемами краеведения.

УДК 908:94 (477) (063)
ББК 63.3 (4укр) я 431

М34

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2018
© Центр краєзнавства імені академіка
П. Т. Тронька, 2018
© Автори, 2018

ЗМІСТ

Від оргкомітету.....	7
Альков Володимир Лікар і сільська дорога в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах Харківської губернії).....	8
Арістархова Марина Внесок Никанора Харитоновича Онацького в культурно-мистецький розвиток Сумщини.....	11
Боженко Анастасія Красзнавство в Україні: на шляху до нової міської історії.....	13
Ворожбит Ірина «Образи Києва» у листах О. Кісяківської та В. Флоринської: спроби порівняльного аналізу.....	14
Воротинцева Олена Шарівський палац: культурна спадщина із паличками Коха.....	15
Гламазда Владимир Трансформация политических взглядов Д. А. Хилкова в период 1877–1905 гг.....	16
Гузенко Василий Церковно-археологический епархиальный музей г. Харькова (история организации и открытия).....	18
Дяжур Сергій Олександр Удовиченко — видатний харків'янин.....	19
Ільїн Вадим Здійснення останньої радянської реформи охорони здоров'я в Харкові.....	22
Калугін Олег Внесок С. А. Семенова-Зусера у розвиток археологічної науки і її викладання в Харківському державному університеті імені О. М. Горького.....	24
Кириченко Максим Формы упоминания этнонима «северяне» в летописях.....	27
Клычков Дмитрий Юнаков Николай Леонтьевич.....	28
Козорезова Юлія Колективізація та голодомор на Борівщині в 1932–1933 рр.	31
Коловрат-Бутенко Юрий Деятельность земства Змиевского уезда в сфере сельского хозяйства в 1917–1919 гг. ...	33
Котова Сабіна «Образ України» в першій «тотальній війні» очами Еріха Людендорфа.....	35

Кумінова Катерина Скіфські студії в Одеському товаристві історії та старожитностей.....	36
Кумуржи Анжеліка Періодична преса окупованого Маріуполя як джерело дослідження діяльності українських націоналістів на Донеччині.....	37
Литвин Катерина Між саном та наукою: професійні бар'єри в житті священників.....	39
Лупай Тетяна Фонд особового походження А. К. М'ялиці як джерело інформації для красназнавця (за документами Центрального державного науково-технічного архіву України)	40
Метка Людмила Майстер декоративної скульптури Василь Омеляненко з Опішного і його зв'язок з Білоруссю (за матеріалами спогадів).....	42
Мірошниченко Надія Історіографія дослідження розвитку сільськогосподарської освіти в Україні (XIX – поч. XX ст.).....	44
Ожиганов Дмитро Документи ЦДНТА України як джерело для дослідження розвитку системи охорони праці у промисловості.....	45
Пашнев Роман Коло читання селян провінційного повіту кінця XIX – початку XX ст. (на матеріалах Зміївського повіту Харківської губернії).....	47
Петренко Олександр Перший в історії процес над нацистськими злочинцями.....	48
Подгорна Анастасія Іменування новонароджених у містечку Пириятині у 30-х роках XIX ст. (за матеріалами метричних книг).....	50
Попович Вадим Можливості та перспективи антропологічного підходу для вивчення історії Харківщини в Другій світовій війні.....	52
Потапов Олексій Участь Київської міської думи у розвитку позашкільної освіти за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського.....	53
Пошивайло Богдан Таврована цегла як джерело для керамологічної біографістики (за матеріалами колекції НМЗУГ в Опішному).....	55

Рига Данило До питання про збереження музейних експонатів в роки Другої світової війни, на прикладі Чернігівського обласного історичного музею (красназничі аспекти дослідження).....	61
Родічева Єлизавета Роль вчителів-красназничів невеликих міст та селищ у розвитку археологічної науки.....	66
Рудь Сергей Храм Усекновения главы Иоанна Предтечи как памятник истории дореволюционной эпохи.....	67
Сабадаш Влада Політика українізації на сторінках харківської преси (1920-ті – 1930-ті рр.).....	68
Селегесев Сильвестр Матеріальне становище та побут народних бібліотек-читалень м. Харкова (кінець XIX – початок XX ст.).....	69
Соляник Дмитрий Обновленец, автокефалист, борец с контрреволюционной деятельностью: священник Иоанн Филевский в 20-е гг. XX в.	71
Стороженко Ирина Восприятие и воплощение толстовских идей членами коммуны «Жизнь и труд».....	72
Страхов Павел Священномученик Константин (Дьяков), митрополит Киевский и всея Украины, и его служение на Харьковской кафедре.....	74
Топчий Данило Археологічні дослідження В. О. Городцова на території Харківської губернії.....	75
Федирко Артем Роль Церкви и епископа Христофора (Сулимы) в открытии Харьковского университета.....	77
Федусь Дар'я Красназнича та музесназнича діяльність П. М. Добровольського.....	78
Цигічко Карина Науково-педагогічна діяльність Х. Д. Алчевської як цілісна система.....	79
Янкул Олексій Публікації красназничого характеру в «Харьковском сборнике» (до 130-річчя видання).....	81
Лагода Дмитро Уродженка с. Велика Білозерка Олена Онущко-Тиховська.....	83
Пилипенко Юлія Міграції в етнічних процесах на українсько-польському пограниччі.....	84

Топчій Тетяна Постать Любові Малої у контексті розвитку медицини Харківщини.....	86
Філоненко Вадим Голодомор в селах Запорізької області (на матеріалах Великобілозерського району).....	87
Шелестова Софія Академік Д. В. Волков — український лицар теоретичної фізики.....	89
Фотолітопис конференції	91

Від оргкомітету

XXXV-та Міжнародна краєзнавча конференція молодих учених «Краєзнавство у вимірах сучасної науки» була присвячена 90-річчю від дня народження відомого харківського джерелознавця Бориса Петровича Зайцева (1927–2014).

На конференції працювало 9 секцій та круглий стіл «Голодомор 1932–1933 рр. в історії держави і регіону» (модератор — доц. Р. Г. Любавський). З пленарною доповіддю «Б. П. Зайцев — історик і краєзнавець» виступив доктор історичних наук, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології, проф. С. І. Посохов. Під час пленарного засідання відбулася презентація віртуальної виставки «Символи та емблеми Харківського університету» (доц. Є. С. Рачков) та презентація альбому «Види з вікон Харківського класичного університету» (к. і. н. О. І. Вовк, С. В. Лобенко). Також були презентовані нові видання краєзнавчої спрямованості.

На конференцію подали свої заявки 91 учасник з 34 навчальних, наукових та освітніх установ.

Премію імені А. Г. Слюсарського від Центру краєзнавства Каразінського університету отримала І. Ворожбит (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, м. Київ).

Лауреатом премії імені Героя України, академіка П. Т. Тронька від Харківського обласного відділення Національної спілки краєзнавців України став Д. Кличков (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького).

Творчу премію імені А. Ф. Луньова, засновану художницею Н. С. Вербук, отримала О. Дубіна (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

Альков Володимир
(ХНМУ, старший викладач)

**ЛІКАР І СІЛЬСЬКА ДОРОГА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Друга половина XIX – початок XX століття — час становлення сучасної системи надання медичної допомоги, у тому числі й на селі. І сьогодні аж ніяк не все у цій царині доладно, а тоді проблеми медичного обслуговування населення поставали зі ще більшою гостротою. Щоб надати хворому жителю сільської місцевості допомогу, лікареві ще треба було до нього дістатися. А це саме по собі було не так просто.

І. Тургенев у творі «Повітовий лікар», сам будучи лікарем за професією, свідчив, що ескулапу спочатку доводилось витримати без перебільшень складну дорогу. Цей епізод стосувався передреформеного періоду, однак після реформи майже нічого не змінилося. А. Толстой вкладає в уста одного з героїв роману «Анна Кареніна» — К. Левіна слова про те, що добре zorganizувати лікарську допомогу в тогочасних умовах було нереально, а серед причин називає зажори, заметілі, відстані тощо. М. Булгаков в оповіданні «Рухлик із півнем», що входить до серії «Записки юного лікаря», вказує: «Якщо людина не їздила глухими путівцями, то розповідати їй про це немає чого: все одно вона не зрозуміє. А тій, яка їздила, і нагадувати не хочу». Він розповідає, що герой їхав сорок верст рівно добу. По дорозі він так задубів і виснажився, що прокляв медицину та свою заяву про прийняття на навчання, подану ректорові університету. Його візник у розмові зауважив, що, хоча й їздить 15 років, та звикнути до такої дороги не може. Вона дійсно була екстремальною. Називається навіть час — вересень 1917 р. Тобто за таку прорву років у цьому плані не змінилося аж нічого.

Хоча дані твори і є суто художніми, та змальоване видатними російськими письменниками становище і страждання лікарів являли собою сувору дійсність, віддзеркалену суспільною думкою. Особлива увага до проблеми свідчила про її неабияку актуальність для того

часу. Те, що це — жодною мірою не літературна вигадка, повністю підтверджується даними тогочасних історичних джерел. Медичний звіт 1899 р. за Зміївським повітом Харківської губернії свідчить, що лікар при стаціонарно-роз'їзній системі надання допомоги проводив у дорозі дуже багато часу й приймав хворих у непристосованих місцях. У тому числі, це робилося в умовах антисанітарії. Через роз'їзди на день прийому за місцем проживання лікаря ще й накопичувалась величезна черга хворих. В Алешанській міжповітовій дільниці лікар жив від с. Алешні в 25 верстах та приїздив лише раз на місяць при населенні волості в 20 тис. осіб.

Чому так склалося, нам вже пояснили російські класики. Роз'їзна система не могла отримати значного поширення внаслідок стану шляхів сполучення. Якщо в січні 1902 р. на Липцівській ділянці амбулаторію відвідало 799 хворих 1175 разів, то вдома було відвідано лікарем лише 88 осіб, а фельдшером — 231. Втім, люди тоді, як і сьогодні, були різні. Хтось намагався усіма способами уникати роз'їздів, а хтось брався за них з фанатичною вірою у високе призначення своєї професії. Самі селяни нерідко воліли страждати цілий тиждень до приїзду лікаря, аніж поїхати до місця його проживання (у дореформений період лікаря викликав поміщик, а самі селяни взагалі цього не робили, тож певною мірою це була традиція, порядок, до якого звикли).

Така ситуація, за свідченням джерел, склалась ще й через віддаленість, бездоріжжя та відсутність коней у селян. Крім того, це було надзвичайно виснажливим для і без того слабких хворих. У Валках, наприклад, вони скаржились на втому та біль у ногах після складного шляху. Тому діватися лікареві було нікуди, їхати доводилося незважаючи на погоду, стан дороги та відстань. Наприклад, населення Старобільської волості наприкінці XIX ст. вже настільки звикло звертатись по лікарську допомогу, що лікареві доводилось виїздити до хворих по кілька разів на день. У результаті, встигати до всіх на великій території було майже нереально.

З цієї причини при виїзді у віддалені села лікарка Лютівської дільниці не могла встигнути на виклик у самій Лютівці. Дільничних докторів зловити було складно, бо ті часто були у роз'їздах. 1901 року поміщиця з с. Боброве Старобільського повіту О. Маяцька тривалий час намагалася це зробити задля огляду на предмет сказу своїх слуг, покусаних собакою (у даному випадку селяни не зверталися по допомогу самі і це через 40 років по скасуванню

кріпосного права). Лікаря зміг розшукати лише місцевий пристав.

При відвіданні хворих на дому витрачалася велика кількість часу, особливо в так звану «брудну» пору. На це скаржився штаб-лікар зі Змійова Ковалевський. Одним із результатів цього став поспіх, надання порад «на льоту» без відповідного спостереження за хворими. Наприклад, священник Ф. Доброславський скаржився, що лікар поспішав на виїзд та не надав відповідної допомоги. Внаслідок цього його стан погіршився. Та після того, як священник випив горілки та вина, його стан прийшов до норми.

Особливо тяжко приходилося жінкам-лікарям, кількість яких постійно зростала. Тим не менш, у Богодучівському повіті існувала виключно роз'їзна система надання допомоги, і вибору в них не було. Селяни, намовлені ображенням на лікарку фельдшером, заявили на сходці, що поки допрошувались до відвідання на дому, проходило не менше 2 днів. У погану погоду вона прохачам начебто взагалі відмовляла. При всій непевності цієї інформації, як то кажуть, немає диму без вогню. Також не будемо забувати про наявність лікарів по-важного віку.

Зауважимо, що часто роз'їзди з об'єктивних чи суб'єктивних причин перекладалися лікарями на фельдшерів. Епідемічний фельдшер с. Котельви вказував, що стан транспорту був настільки поганим, що без аварій не обходилося ані дня. Доводилося по кілька годин чекати на ремонт посеред дороги або йти назад пішки. Тому роз'їзди під час епідемій були вкрай ускладнені. Іноді медикам просто відмовляли в конях на поштових станціях, а в умовах епідемії втрата часу — це втрата життів.

Лікарі тоді користувались поштовими станціями, і лише в Лютівській дільниці на Богодучівщині були свої коні. 1907 року через безлад на поштовому пункті в с. Балаклея та його скасування медичний персонал був майже позбавлений можливості робити виїзди. Їх робили на селянських конях і за наймом. Та з початком польових робіт винайняти коня стало неможливим завданням. При цьому на дільниці ще й з'явився тиф. У с. Райгородка було вражено тифом двадцять осіб, а найближчий медзаклад був на відстані 20 верст. На сільському сході самі селяни визнали це великою проблемою, бо діставатися до села медикам було непросто. Тому вони просили земство відкрити лікарню безпосередньо в своєму селі. Через погані дороги нерідко

зривалися також лекції санітарних лікарів для селян про запобігання хвороб, а колонія для психічнохворих у Сватовій Лучці взагалі три місці на рік була відрізана від зовнішнього світу, хоча те, що лікарям, хворим та їхнім родичам буде важко діставатися до закладу, було зрозумілим ще на етапі обговорення доречності створення цієї колонії.

З початком Громадянської війни настав повний колапс. 1919 року медики доповідали, що в усіх повітах ситуація була катастрофічною, зокрема, внаслідок відсутності коней не діяли поштові станції, тож лікарям неможливо було пересуватися, а отже діставатися хворих при роз'їзній системі надання допомоги. Лікарі не могли дістатися навіть до м. Богодухова, не кажучи вже про маленькі села.

Таким чином, головною перешкодою для такої зручної для пацієнта форми надання медичної допомоги, як відвідання хворого на дому, в сільській місцевості був стан транспортної інфраструктури, що призводив до дефіциту часу та виснаження лікарів. У результаті страждали не тільки медики, а й пацієнти.

Арістархова Марина

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студентка)

ВНЕСОК НИКАНОРА ХАРИТОНОВИЧА ОНАЦЬКОГО В КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ РОЗВИТОК СУМЩИНИ

Життя та творчість Никанора Харитоновича Онацького співпали з роками ствердження нового мистецтва, коли традиційні реалістичні тенденції на початку ХХ століття перехрещувалися з модерністськими течіями.

Актуальність теми обумовлена тим, що до недавнього часу місце та роль Никанора Онацького в історії української культури першої третини ХХ століття залишалася поза увагою істориків, музезнавців, мистецтвознавців. До того ж, на превеликий жаль, в 1930-х роках було вилучено та знищено архівні матеріали, пов'язані з його ім'ям. Мистецький доробок Н. Х. Онацького і педагогічна праця, організація музейної справи і участь у громадському житті Сумщини, наукові розробки музейних колекцій та археологічні дослідження краю — на все це тривалий час було накладено табу, і не могло бути документально простеженням і введенням до наукового обігу.

Перші публікації про Никанора Онацького почали з'являтися в різних українських часописах лише після його офіційної реабілітації в 1956 р. Але навіть посмертна реабілітація митця не призвела у той час до значного зростання інтересу до його спадщини. Лише з 1990-х років активізувалося вивчення історії розвитку музейної справи та мистецтва у 1920-30-ті рр.

Зокрема, в сучасній історіографії, питанням ролі Н. Онацького в формуванні Сумського художнього музею достатньо уваги приділили в своїх дослідженнях співробітники Сумського художнього музею: Г. Арєф'єва та Н. Юрченко.

В художній творчості Онацького втілювалися кращі традиції українського реалістичного мистецтва другої половини XIX – початку XX століття, розвиток якого йшов шляхом поглиблення та вдосконалення образотворчої мови. Він працював у різних жанрах мистецтва, але перевагу віддавав пейзажу, пленерному вирішенню натури.

Перше десятиліття XX століття було надзвичайно плідним у творчому відношенні для Н. Онацького. Крок за кроком міцнів талант митця. Більш чітко виокремлюється демократичне спрямування його творчості. Також на цей період припадає піднесення музейної справи. Н. Онацький плідно працював над створенням музею в Сумах. В період бурхливих подій національної революції (1917–1921 рр.) до Сум у «Палац Праці» надходили поодинокі предмети мистецтва і старовини зі зруйнованих війною навколишніх садиб і маєтків.

У березні 1920 року Наросвітою було організовано секцію образотворчих мистецтв, яку очолив Н. Х. Онацький. Основним завданням секції було організація музею. Проект по створенню музею був затверджений Повітовим Виконкомом та було призначено Никанора Онацького організатором і завідувачем музею.

Постать Н. Х. Онацького займає гідне місце в творчому доробку українського образотворчого мистецтва. Саме завдяки подвижницькій справі таких діячів, як він, набувало свого значення культурне життя провінцій, яке органічно вливалось в могутній потік вітчизняного мистецтва першої чверті XX століття. Потрібно зазначити, що вагоме місце в створенні Сумського художнього музею належить Никанору Харитоновичу Онацькому. Завдяки його плідній праці на музейній ниві вдалося зібрати прекрасну музейну колекцію і створити художній музей. Можна також відзначити, що долучившись до пам'яткоохоронної діяльності, було врятовано цінні речі від пограбування та знищення

в буремні роки української революції та національно-культурного будівництва 1920-х рр.

Боженко Анастасія

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, аспірантка)

КРАЄЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ МІСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Красназнавство як класична історична дисципліна не залишилось осторонь поворотів у гуманітаристиці. Мета нашої доповіді — розглянути взаємозв'язок красназнавства та нової міської історії в сучасній українській історіографії.

У західній історіографії відлік нової міської історії більшість дослідників починає з 1960-х рр., а саме з наукової творчості Джеймса Дайоса. З того часу з'явилася ціла низка праць, присвячених модерним містам, Девіда Герві, Льюїса Мемфорда, Енн Лінн та інших авторів, у яких зачіпаються питання економічного, соціального та культурного розвитку міст.

Намагаючись подолати позитивістський стиль мислення, пригаманний радянській добі, українські дослідники почали досліджувати історію повсякденності міст, проте досить часто вони грішили побутописанням та зверненням до традицій романтизму. Також гальмувало розвиток на першому етапі урбаністичних студій уявлення про не-українські міста та виключно сільських українців, що не сприяло популяризації урбаністичних студій в той час, коли постала нагальна потреба написання саме національної української історії.

Перше десятиліття української незалежності було присвячено спробі перейти на новий ступінь вивчення міст. Можемо сказати, що вже помітні позитивні результати і з'явилася ціла низка робіт, що відповідають міжнародним уявленням про якість історичного дослідження. До корпусу досліджень з нової міської історії можемо віднести роботи Оксани Вільшанської, Дмитра Чорного, Тетяни Портнкової, Юрія Волошина, Мар'яни Долинської тощо.

Паралельно відбувається вивчення українських міст і у західній історіографії (Майкл Хемм, Патріція Герлігі, Деніел Бровер). Ще одним позитивним явищем стала інституалізація міської історії, зокрема,

це пов'язано з появою Центру міської історії у Львові, який займається історією міст Галичини, Інституту історичної урбаністики у Бердянську, Центру урбаністичних студій НАУКМА тощо.

Отже, українська історіографія в галузі міської історії поступово надолужує західну та зливається з нею в концептуальних засадах.

Ворожбит Ірина

(ІУАД імені М. С. Грушевського, аспірантка)

«ОБРАЗИ КИЄВА» У ЛИСТАХ О. КІСЯКІВСЬКОЇ ТА В. ФЛОРИНСЬКОЇ: СПРОБИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

О. Кістяківська та В. Флоринська — дружини професорів Університету Св. Володимира. Серед інших тем, у їх листах більшою або меншою мірою представлені «київські сюжети». У епістолярії місто виступає «просторовим тлом», на якому змальовані події, проставлені акценти та подані оціночні характеристики міського життя.

Постаті для порівняльного аналізу обрані мною не випадково. Якщо для О. Кістяківської Київ — рідне місто, то В. Кремкова народилася і виросла в Санкт-Петербурзі, а до Києва жінка переїхала уже в статусі дружини екстраординарного професора — Т. Флоринського. Виходячи з цього, я ставлю перед собою завдання з'ясувати ступінь оприявлення «образів Києва» у листах дружин «університетських мужів», а також з'ясувати сприйняття міста як «культурної території» для обох жінок.

Джерельна база є достатньо репрезентативною для дослідження. Епістолярій обох жінок представлений, з одного боку, листами, що були написані в Києві, а з іншого — сюди адресовані. Продуктивним з точки зору джерелознавчого аналізу є врахування факту орієнтації авторок на адресата, що диктував обрання одних сюжетів, замовчування інших тощо.

Крім того, в процесі розробки заявленої проблематики вважаю за необхідним застосувати гендерний підхід. На мій погляд, це дозволить під іншим ракурсом поглянути на інформаційний контент листів.

Воротинцева Олена*(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студентка)*

ШАРІВСЬКИЙ ПАЛАЦ: КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ІЗ ПАЛИЧКАМИ КОХА

В Україні на сьогодні налічується декілька сотен палаців, паркових комплексів, колишніх садиб та резиденцій. На жаль, більшість із них перебуває в катастрофічному стані і не підлягає відновленню, а деякі функціонують зовсім не як музеї.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що багато пам'яток архітектури, в т. ч. палац у смт. Шарівка Харківської області, використовується неналежним чином і є потенційною загрозою для здоров'я відвідувачів. За часів радянської влади практика використання приміщень палацово-паркових ансамблів під лікарні була досить типовою. Після Першої світової та Громадянської воєн різко зросла кількість хворих на туберкульоз.

У 1918 році був створений Народний Комісаріат з охорони здоров'я, що почав вживати заходи з лікування і профілактики цієї хвороби. У 1920 році було підписано декрет, згідно з яким садиби і палаци князів, поміщиків і капіталістів мали бути використані під санаторії для хворих на туберкульоз. Серед українських палаців, що зазнали цієї долі, є палац Орловських на Хмельниччині, Прятничанський палац у Вінниці тощо.

На Харківщині під туберкульозний санаторій був відданий палац Кеніга у смт. Шарівка Богодухівського району. Будівництво на території комплексу було розпочато в 1830-х рр. поміщиком Ольховським, а наприкінці XIX ст. його купив цукровий магнат Леопольд Кеніг, який зайнявся перебудовою палацу та парку. Після 1917 року садиба була націоналізована, а Кеніг був змушений виїхати до Німеччини. В 1925 році палацово-парковий комплекс віддали під санаторій, у якому до 2008 року включно лікувалися хворі з відкритою формою туберкульозу.

Зараз все більше людей, особливо молодь, відвідують Шарівку. Деякі навіть влаштовують там весільні фотосесії. Але чи є це цілком безпечним для здоров'я? З медичної енциклопедії відомо, що на відкритому повітрі та у землі палички Коха живуть не більше, ніж півроку. А ось в закритому приміщенні — від 7 років і більше, в залежності від вологості,

освітлення і температури. Офіційно сам палац закритий для відвідувачів, але, судячи з відгуків, потрапити всередину не так і складно. Це не означає, що всі відвідувачі обов'язково захворіють на туберкульоз, адже за статистикою із 100 інфікованих паличкою Коха хворіють в середньому 5 осіб. Але зараз в Україні діагностується епідемія туберкульозу: за даними офіційного сайту МОЗ України у 2016 році хворих було 67,6 на 100 тис. осіб. Отже, чи варта наша цікавість цього ризику?

В 2009 році губернатор Харківщини А. Аваков заявив, що необхідно зареєструвати комплекс у Шарівці як нове комунальне підприємство і почати реставраційні роботи після проведення дезінфекції. Але ні те, ні інше зроблено не було. Наприкінці 2013 року комплекс передали на баланс обласного комунального підприємства «Знахідка», а в 2016 році держава повністю припинила його фінансування. Деякі збережені від радянського «ремонту» кімнати, мармурові каміни, сходи перебувають у жахливому стані. При цьому будівлі на території садиби, палац і парк занесені до Списку об'єктів культурної спадщини національного значення.

Підгорецький замок на Львівщині, який також деякий час слугував тубдиспансером, зараз нарешті перебуває на реконструкції. Шарівську садибу ще також не пізно врятувати. До проведення обов'язкової дезінфекції жодного з відвідувачів не можна впускати до палацу і обмежувати екскурсію тільки парковою територією.

Гламазда Владимир

(ХНУ имени В. Н. Каразина, студент)

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ Д. А. ХИЛКОВА В ПЕРИОД 1877–1905 гг.

Научный интерес к личности Д. А. Хилкова вызван изменением отношения исследовательского общества к человеческой индивидуальности и тенденцией к персонализации предмета истории. Изучая условия жизни и факторы, влиявшие на формирование и смену взглядов отдельной личности, мы сможем проследить связь между человеком и временем, в котором он жил.

Д. А. Хилков является ярким представителем своей эпохи, человеком, неоднократно менявшим свои взгляды. Несмотря на то, что деятельность Д. А. Хилкова уже рассматривалась некоторыми ис-

следователями (В. А. Мазур, О. Н. Наумов и Г. С. Кэмфилд), в данной теме есть масса невыясненных моментов. Например, слабо исследовался вопрос о влиянии религиозной деятельности князя на его политическую позицию.

Источниками по избранной проблематике являются «Записки Д. А. Хилкова», письма князя, его жены Цецилии Винер и Л. Н. Толстого. Политическая позиция князя (на период 1902–1904 гг.) отображается в его статьях, которые публиковались в революционной литературе.

Научная новизна авторского подхода к изучаемой теме, заключается в применении теории перехода У. Бриджеса об изменении взглядов человека. Взгляды Д. А. Хилкова начинают меняться во время его участия в Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. Князь, читая Библию, стал задумываться над прекращением воинской службы, поскольку мучился вопросом греховности военной службы. Неся службу в Тифлисской губернии, Д. А. Хилков наблюдал незаконные действия своего начальства. Это привело к окончательному разочарованию в «прелестях» военной службы, и в 1884 году он уходит в отставку.

Проживая в имении своей матери, в селе Павловка Сумского уезда Харьковской губернии, князь принимает учение Л. Н. Толстого. Через несколько лет, после того как Д. А. Хилков был выслан из Павловки, местные крестьяне, под влиянием Моисея Тодосиенко, которого князь считал провокатором со стороны властей, стали громить православную церковь (в 1901 году.) После разгона крестьян, 45 из них были приговорены к каторжным работам, а одного замучили до смерти в арестантской роте.

Данное событие привело к тому, что взгляды князя снова меняются, и в 1902 году он вступает в партию социалистов-революционеров. Под влиянием революционной литературы, в написании которой участвовал Д. А. Хилков, крестьяне села Ястребинского Харьковской губернии в 1905 году начинают бунт против властей. Считая себя виновным в трагической судьбе крестьян, а также под впечатлением бессовестных действий от партийного руководства, князь выходит из партии социалистов-революционеров и постепенно возвращается в православие.

У Д. А. Хилкова произошло несколько мировоззренческих трансформаций, в каждой из которых прослеживаются этапы перехода исследователя У. Бриджеса. Первым переходом является отказ, завершение, потеря прежних условий жизни. Вторая фаза — это

пребывание человека в зоне нестабильности. Третья фаза заключается в переориентировании человека на новые идеалы.

Гузенко Василий

(ХДС, студент)

ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЕПАРХИАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ г. ХАРЬКОВА (ИСТОРИЯ ОРГАНИЗАЦИИ И ОТКРЫТИЯ)

В 90-х гг. XIX в., по указу Святейшего Синода, началось массовое образование епархиальных историко-археологических обществ, комитетов, комиссий. Почти все они старались создавать епархиальные музеи, в определенной мере заимствуя опыт храмовых и монастырских ризниц, где, помимо древних или старинных священных сосудов, облачений и книг, сохранялись ценные в историческом отношении документы. Поэтому очень важно, что сегодня на наших глазах возрождаются старые и создаются новые церковные музеи и общества ученых, история возникновения которых уходит корнями к первой половине прошлого века.

История Церковно-археологического музея Харьковской епархии безусловно актуальна. Причиной этому, в первую очередь, является знакомство с памятниками церковной старины, что есть одной из составляющих приобщения человека к историческому наследию Церкви. 15 сентября 1902 года проходил XII археологический съезд, на котором была представлена археологическая и этнографическая выставка уникальной коллекции церковной утвари, произведений искусства и исторических документов. На съезде было представлено множество экспонатов, относящихся к церковному искусству, поэтому правящий на тот момент архиерей Харьковской епархии, архиепископ Флавиан (Городецкий) поддержал решение устроить Церковно-археологический музей.

В 1903 году митрополитом Арсением (Брянцевым) было задумано учредить церковный музей и церковно-археологическое общество при нем. Церковные древности, подлежавшие после XII археологического съезда возвращению церквям и монастырям, по его распоряжению были препровождены в Харьковскую духовную семинарию для временного образования здесь музея. Архиепископ Арсений вы-

работал устав музея и начал строительство Епархиального дома, в котором намечал устроить музей. В организации епархиального музея принимали участие такие ученые и представители духовенства, как Ф. Шмит, Д. Багалей, Е. Редин, священники Ф. Таранушко, Т. Буткевич, И. Филевский, В. Вертухов. Они являлись последователями архиепископа Харьковского Филарета (Гумилевского), который первым на Слобожанщине систематизировал информацию о храмах, монастырях, собрал ценные памятники искусства.

В 1912 г. был устроен Епархиальный дом и в нем приготовлено помещение для музея. 19 мая 1913 г. состоялось его торжественное открытие. На момент основания в коллекции было зарегистрировано 600 предметов, имевших отношение к церковной археологии. Заведующим церковно-историческим музеем был избран Петр Георгиевич Фомин (1866–1938), который на тот момент был протоиереем кафедрального Благовещенского собора.

Таким образом, для открытия епархиального музея на Харьковщине была осуществлена значительная работа по изучению, популяризации и сохранению памятников истории и культуры. Поэтому и сегодня является важным исследование истории церковно-археологических музеев, что поможет в вопросе решения существующей в настоящее время проблемы религиозного назначения и научной ценности памятников церковного искусства.

Дяжур Сергій

(ЧНУ імені Богдана Хмельницького, студент)

ОЛЕКСАНДР УДОВИЧЕНКО — ВИДАТНИЙ ХАРКІВ'ЯНИН

Постановка наукової проблеми: Олександр Іванович Удовиченко — видатний військовий діяч періоду Української Народної Республіки, але не всі знають що він був родом із міста Харків. В даній статті показана участь уродженця Харкова в подіях Української Революції 1917–1921 років.

Обґрунтування новизни та актуальності роботи: новизна полягає в тому, що детально висвітлюються біографічні дані учасника подій революції на регіональному рівні. Досліджується історія регіону крізь призму біографістики. Дана тема є актуальною на сьогодні, оскільки

присвячена 100-річчю Української Революції. Показано внесок Харківщини в боротьбу за незалежність УНР 100 років тому.

Історіографія, джерела та методи дослідження: стосовно історіографії даної теми, то сюди слід віднести наступні праці: 1. Ярослав Тинченко: «Офіцерський Корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)», Книга 1. 2. Ярослав Середницький: «Павло Шандрук. Перша світова і три російсько-українських війни». 3. Ярослав Тинченко: «Символи нескореної держави. Нагороди уряду Української Народної Республіки». 4. Ярослав Тинченко: «Лицарі Зимових походів 1919–1922 рр.».

До джерел даної теми можна віднести спогади Олександра Удовиченка: («Україна у війні за державність», «Третя Залізна Дивізія»), а також його сучасників: 1. Михайло Омелянович-Павленко: «Спогади командарма (1917–1920)». 2. Микола Капустянський: «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році».

Олександр Удовиченко — відомий український військовий діяч періоду Української Революції. Народився 20 лютого 1887 року в Харкові. Генерал-хорунжий армії УНР (генерал-полковник в еміграції). Молодший брат генерала-хорунжого армії УНР М. Удовиченка. Походив з селян Черкаської волості Лівенського повіту Орловської губернії. Батько походив з селян, служив офіцером російської армії. Після отримання звання підполковника набув персональне дворянство. О. Удовиченко у дитячому притулку принца Ольденбургського. Закінчив Військово-топографічне училище (1908), служив у Корпусі топографів. З 1908 р. до 1914 р. працював на посаді виконавця робіт Київської топографічної зйомки. З початком Першої світової війни перевівся до 129-го піхотного Бессарабського полку, з яким брав участь у бойових діях. Був поранений. У 1917 р. закінчив прискорений курс Військової академії Генерального штабу. У 1917 р. — старший ад'ютант штабу 3-го Кавказького корпусу. За бойові заслуги був нагороджений Георгіївською зброєю. Останнє звання у російській армії — штабс-капітан.

Після Лютневої революції брав активну участь в українському військовому русі: зокрема, у з'їзді вояків-українців 3-ї армії у м. Несвіж та I й II Всеукраїнських військових з'їздах. У серпні-вересні 1917 р. — Голова української ради 3-го Кавказького корпусу. Через погрози з боку більшовиків був змушений виїхати до Києва. З 16.12.1917 р. — помічник начальника оперативного відділу Українського Генерально-

го штабу. У січні 1918 р. — начальник штабу Гайдамацького Коша Слобідської України. З 12.03.1918 р. до 01.04.1918 р. — командир 3-го Гайдамацького полку Армії УНР. Після цього Олександр Удовиченко працював помічником начальника розвідувальної частини (Василя Тютюнника) оперативного відділу Генерального штабу Української Держави.

Після того, як до влади прийшла Директорія УНР, Олександр Удовиченко з 26 грудня 1918 року обіймав посаду генерал-квартимейстера Хомсько-Галицького фронту військ Директорії, пізніше Правобережного фронту Дієвої Армії УНР. З березня 1919 року він зайняв посаду начальника штабу Гуцульського коша Дієвої армії УНР. З 6 червня 1919 року Удовиченко став начальником 16-го пішого загону Української Галицької Армії, сформованого з наддніпрянських частин. 17.06.1919 року загін було перейменовано у 3-тню Окрему стрілецьку дивізію, яка згодом була перейменована у 3-тню Залізну Дивізію Дієвої Армії УНР.

Олександр Удовиченко уславився як талановитий військовий, саме коли він командував 3-ю Залізною Дивізією. У серпні 1919 року командував групою військ (3-я і 9-а дивізії Армії УНР, 11-а бригада УГА) в боях з 12-ю більшовицькою армією. У жовтні 1919 року захворів на тиф, потрапив до білогвардійців у полон та був вивезений до Одеси. Після звільнення з полону полковник О. Удовиченко сформував у лютому-квітні 1920 року в районі Могилева-Подільського і Кам'янця-Подільського 2-у дивізію, якій у травні 1920 року повернули назву 3-ї Залізної Дивізії. Також він брав участь у спільному польсько-українському наступі на Київ у квітні-травні 1920 року. За організацію вересневого контрнаступу дивізії проти більшовиків від лінії Дністра на Жмеринку і Вапнярку отримав звання генерал-хорунжого.

Після інтернування військ Армії УНР в листопаді 1920 р. у Польщі був Генеральним інспектором Армії УНР, комендантом табору і керівником групи інтернованих військ УНР у Каліші, членом Вищої Військової Ради УНР, організатором і викладачем Шкіл підстаршин і військової адміністрації, однорічних Академічних курсів Генштабу Армії УНР.

У 1924 р. виїхав до Франції, де був Головою Товариства колишніх вояків Армії УНР (1927–1975) та Європейської Федерації українських військових організацій (1953), віце-президентом УНР в екзилі (1954–1960). Отримав звання генерал-полковника.

Помер 19 квітня 1975 р. в м. Ментенон у Франції.

Отже, нами було досліджено біографію активного учасника Визвольної боротьби Української Народної Республіки 1917–1921 років, широко знаного генерала армії УНР Олександра Івановича Удовиченка. Показано внесок уродженця Харькова в боротьбу за незалежність України 100 років тому.

Ільїн Вадим

(ХНМУ, асистент)

ЗДІЙСНЕННЯ ОСТАННЬОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ХАРКОВІ

Реформування охорони здоров'я в Україні спонукає шукати за кордоном кращі приклади організації медичної системи, заснованої на бюджетному фінансуванні. Наприклад, ідеологи сучасної реформи посилаються на британську модель. На нашу думку, варто дізнатись, чи були спроби виправити вади «моделі Семашка» за радянських часів.

З 1989 р. в СРСР почалося реформування системи розрахунків в охороні здоров'я — впровадження нового господарського механізму (НГМ), який розроблявся за участі експертів семи країн, зокрема, Великобританії. Єдиним джерелом фінансування медичних закладів залишався державний бюджет, але з метою ефективного використання коштів вводилися елементи госпрозрахунку. Поліклініки ставали головними утримувачами бюджетних коштів, які виділялися на кожного мешканця закріпленої території. За рахунок виділених коштів поліклініки повинні були покривати вартість госпіталізації хворих. Розрахунки між поліклініками та лікарнями здійснювалися на підставі обрахування вартості лікування одного хворого. Того ж 1989 року на НГМ перевели медичні заклади Ленінграду та двох областей РРФСР, а з 1991 р. його планувалося поширити на всій території СРСР.

У Харкові впровадження НГМ стартувало 1 січня 1990 р., коли усі медичні заклади отримали документи, що роз'яснювали сутність змін. Для ознайомлення харківських медиків облздороввідділ запросив спеціалістів з Кемеровської області, де механізм вперше було запроваджено. У Харкові встигли ввести лише окремі елементи НГМ, зокрема, бригадну форму організації праці.

Першою її опрацювала головний лікар 12-ї дитячої поліклініки — Людмила Андрійовна Семашко — родичка першого наркома охорони здоров'я СРСР. До реалізації експерименту підключилися лікарі швидкої допомоги. У поліклініці утворилося 14 бригад медиків, які уклали договір з адміністрацією. Щоб отримати премію, кожний дільничний педіатр мав щомісяця опрацювати не менше 50-ти історій хвороб, причому підвищувалися вимоги до постановки діагнозу та призначення лікування. Бригадири отримували щомісячно плюс 15 % до зарплатні за ведення документації. Крім того, премія нараховувалася відповідно до «коефіцієнту складності лікування» — того, наскільки важкими були проліковані пацієнти. Дільничний лікар отримував премію розміром до двох ставок із залишку фонду зарплатні, якщо відсоток успішно пролікованих ним хворих був вищим, ніж середній показник по закладу.

У періодиці висловлювалися побоювання з приводу того, що вимушені витрачати основну частину свого бюджету на госпіталізацію, поліклініки почнуть госпіталізувати хворих лише у крайніх випадках. І хоча в Харкові справа не дійшла до оплати госпіталізації поліклініками, 12-та поліклініка почала менше госпіталізувати — тільки не з метою економії, а завдяки чітко розробленим критеріям якості лікування, вимогам до ведення історій хвороб та нарахуванню премій дільничним педіатрам. Останні, за спогадами Л. А. Семашко, просили головного лікаря додати їм навантаження. Заклад продовжив працювати на засадах НГМ до 1997 р., коли фінансування скоротилося через економічну кризу.

Досвід харківських лікарів демонструє переваги НГМ, до яких «обхідними» шляхами повертається уряд України: медичні заклади отримали змогу самостійно, точно, згідно загальних для всієї країни формул розраховувати вартість та якість лікування хворого, а також розмір матеріального заохочення працівників відповідно до якості їхньої роботи.

**ВНЕСОК С. А. СЕМЕНОВА-ЗУСЕРА У РОЗВИТОК
АРХЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ЇЇ ВИКЛАДАННЯ
В ХАРКІВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ О. М. ГОРЬКОГО**

Вивчення життя та творчої діяльності професійних істориків і археологів є важливим завданням для розуміння реального стану цих наук в певний хронологічний відрізок. Традиційно дослідники приділяють увагу видатним історикам, філологам, медикам, представникам технічних наук, тощо. Практично завжди, обходять стороною археологів, без яких, на нашу думку, не можна уявити інтелектуальний простір новітньої епохи.

Якщо торкатися актуальності даної теми, то вона зумовлена тим, що розкриття постаті С. А. Семенова-Зусера має велике пізнавальне значення для загального розуміння стану і викладання археології у другу половину 30 – 50-тих років у Харківському університеті. Вивчення наукової спадщини вченого може значно доповнити існуючу картину наукових здобутків тієї доби, що допоможе в наші часи при складанні курсів лекцій та створенні наукових робіт, які стосуються радянського періоду розвитку викладання археології. Нарешті, слід відзначити, що все вищевказане не було об'єктом спеціального дослідження, а тому сьогодні має актуальність.

Метою нашої розвідки є аналіз постаті С. А. Семенова-Зусера і розкриття його впливу на викладання і розвиток археології у Харківському університеті.

Кажучи про розробку цього питання у вітчизняній науці, то слід відзначити що постать вченого і його науковий доробок були лише епізодично оглянуті. Цими питаннями займалися Б. Шрамко (учень С. Семенова-Зусера), В. Скирда, В. Міхєєв, В. Левченко, О. Ясь, О. Онищенко. Також у підготовці до висвітлення цього питання нами використовувалися архівні матеріали Харківського університету, ДАХО та спогади.

Народився вчений 4 серпня (за ст. ст.) 1886 р. у Павлограді Катеринославської губернії в родині вчителя. З 1907 р. в якості вільного слухача відвідував лекції у Лісовому інституті й університеті

у Санкт-Петербурзі. 1913 р. закінчив Санкт-Петербурзький археологічний інститут, отримавши дипломом першого ступеню та звання дійсного члена Імператорського археологічного товариства. З 1915 р. до 1918 р. працював викладачем навчальних закладів Санкт-Петербурга. У 1918–1920 рр. Семен Анатолійович — викладач і декан історико-філологічного факультету народного університету (м. Прилуки Полтавської губернії). У 1920–1921 рр. — науковий співробітник Миколаївського музею та викладач місцевого народного університету. У 1921 р. отримав мандат Народного комісаріату освіти УСРР на право проведення археологічних розкопок давньогрецької колонії Ольвії та очолив їх. З 1921 р. до 1926 р. працював в Одесі старшим асистентом Археологічного інституту й Інституту народної освіти. З 1926 р. викладав у Ленінградському педагогічному інституті та університеті. Працював ученим зберігачем Музею антропології та етнографії АН СРСР (1929–1933 рр.) та був учасником археологічних розкопок у Криму (1930–1933 рр.).

Щодо його перебування в Харкові. Після розформовування ХІНО (1930 рік), знову був відкритий у 1933 р. Харківський університет з історичним факультетом. У 1935 році історичні кафедри були ліквідовані, а у 1936 році знову були відновлені. Постає питання: хто зможе очолити відносно нову кафедру давньої історії та археології? Вибір пав саме на С. А. Семенова-Зусера, як відомого на той час науковця з питань античної та польової археології. У 1937 році його запросили до Харкова, де він очолив згадану вище кафедру Харківського університету.

Оскільки у вченого вже було сформоване власне коло інтересів, то основними напрямками, які почала розробляти кафедра, стали вивчення племен Північного Причорномор'я в ранньому залізному віці (скіфи, сармати) та історія античних міст. З цього питання ним викладалися спецкурси на кафедрі і вони виносилися окремими пунктами на семінарські години. С. А. Семенов-Зусер першим в університеті почав викладати загальний курс «археологія», де розглядав проблеми сучасного стану науки. Основну увагу він приділяв висвітленню проблем поєднання археологічних культур з етнічними групами, що було «офіційною» доктриною тогочасної археологічної думки в Радянській державі. Цю думку доводить і той факт, що Семен Анатолійович на науковій сесії історичного факультету ХДУ розкритикував відомих дослідників В. П. Бузескула і Б. В. Фармаковського,

які піддавали критиці вищезазначену доктрину. Також у рамках цього курсу він формував у студентів розуміння ролі і високої відповідальності кожного дослідника в справі пошуку і охорони пам'яток історії та культури.

Друга світова війна перервала розвиток кафедри та наукові пошуки вченого. Після повернення з евакуації він з ентузіазмом продовжує свою наукову та викладацьку діяльність. У 1945 році він провів розкопки п'яти скіфських курганів поблизу м. Люботин, а у 1946–1948 рр. — городищ, селищ і курганного могильника поблизу с. Верхній Салтів. У 1948 році на Вченій раді університету захистив дисертацію на здобуття ступеню доктора історичних наук, в основу якої була покладена його праця «Скіфська проблема у вітчизняній науці». Продовжував викладати спецкурси, пов'язані з проблемами раннього залізного віку і загальний курс археології. Він започаткував серію курсів та видань з питання «Пам'ятники історії і культури Північного Причорномор'я». Під керівництвом Семена Анатолійовича захищалися аспіранти по стародавній історії (В. О. Гольденберг — «Громадянська війна в Римі» та М. М. Слоніський — «Північне Причорномор'я як військово-стратегічна база римської експансії на Сході»). Його наукову та викладацьку працю, між іншим, було оцінено в його виробничій характеристиці, де зазначалося наступне «... *Семен Анатолійович читає курс археології і первісного суспільства на високому ідейно-теоретичному рівні і проводить велику археологічну роботу ... багато уваги приділяє вихованню молодих кадрів-археологів ... користується повагою у студентів і професорсько-викладацького колективу...*».

Під кінець життя вчений проводив розкопки у Верхньому Салтові, що не відносилось до його наукової тематики і тому ним були створені лише звіти, без будь-якої спроби аналізу матеріалу. Невдовзі, у 1951 році, вчений помер.

Таким чином, можна зазначити що С. А. Семенов-Зусер зробив великий внесок у становлення археології як самостійної наукової дисципліни у Харківському державному університеті. Сьогодні його ім'я відоме лише вузькому колу фахівців, але сама його постать і її внесок у викладацьку і дослідницьку складову археології Харківського університету є вагомим. Він посприяв процесу інституалізації та предметезації цієї науки у період репресій та війни, зумівши дати їй поштовх до майбутнього розвитку у стінах одного з найкращих наукових закладів Радянської України.

Кириченко Максим

(ХНУ имени В. Н. Каразина, аспирант)

ФОРМЫ УПОМИНАНИЯ ЭТНОНИМА «СЕВЕРЯНЕ» В ЛЕТОПИСЯХ

Славянское население Днепровского Левобережья, известное современному читателю под именем «северяне», не всегда было отражено в источниках и литературе именно в такой форме. В одном из самых ранних упоминаний северян в древнерусских источниках, это племя представлено под именем «север». Однако, не все летописцы называли северян именно так — форма их этнонима в летописях не устойчива и могла передаваться с некоторыми отличиями даже в рамках одного и того же списка. Разнообразие их вариантов, а иногда и путаница в передаче этнонима «северяне» в летописях, затрудняет уверенное выделение какой-то одной формы как «летописной» и приводит к необходимости анализа всех вариаций, встречающихся в летописях. «Повесть временных лет» содержит 10 исторических сюжетов, связанных с северянами, в которых их этноним упоминается 15 раз.

Следует отметить, что некоторые списки содержат не все интересные нас фрагменты или содержат их в сокращенной форме. В основу нашего анализа легли письменные источники XIV–XVII вв., опубликованные в серии «Полное собрание русских летописей» и содержащие в полном или частичном виде текст Первоначальной летописи (всего 34 списка).

Наиболее стойкой формой этноним «северяне» обладает в первой, недатированной части «Повести временных лет», где все летописцы употребляют его в именительном падеже. В датированной части этноним северян часто склоняется, причем в разных списках он может склоняться по-разному, что делает его крайне нестабильным и трудно интерпретируемым. В связи с этим, во избежание путаницы и ошибок в выделении типов форм этнонима, нами было принято решение подвергнуть типологизации только варианты форм из недатированной части.

Наиболее распространенным в летописях XIV–XVII веков типом передачи этнонима «северяне» является простая словоформа «север». Он встречается 35 раз в 17 списках летописей. Первое упоминание этого типа встречается в наиболее раннем списке «Повести временных лет» —

Лаврентьевской летописи, создание которой датируется XIV веком. Форма «севера» с основой «север» и окончанием «-а» встречается 22 раза в 11 списках. Форма «северо» с той же основой и окончанием «-о» встречается 15 раз в 5 списках. Близкая к современной форма «северяне» с той же основой, суффиксом «-ян» и окончанием «-е», встречается 9 раз в 8 списках. Форма «севере» с основой «север» и окончанием «-е» встречается 7 раз в 7 списках. Форма «севери» с той же основой и окончанием «-и» встречается 6 раз в 5 списках. Форма «северене» с основой «север», суффиксом «-ен» и окончанием «-е» встречается 3 раза в 3 списках. Форма «северляне» с основой «север», суффиксами «-л» и «-ян» и окончанием «-е» встречается дважды в двух списках. Наконец, такие формы, как сивер, северине и северяне, встречаются в единичных случаях.

Исходя из полученных результатов, на протяжении почти всего периода летописания, при переписи недатированной части «Повести временных лет» самой используемой летописцами формой передачи этнонима «северяне» являлась форма «север», за исключением XVII века, когда она уступила позиции форме «севера».

Таким образом, словоформа «север» и слова с непронизводной основой «север» занимают в летописях главенствующую позицию среди вариантов передачи этнонима, известного в историографии как «северяне». Однако, актуальная форма «северяне» также имеет глубокие корни и получила свое начало еще на страницах самого раннего списка Повести временных лет, содержащегося в Лаврентьевской летописи.

Клычков Дмитрий

(ЧНУ имени Богдана Хмельницкого, студент)

ЮНАКОВ НИКОЛАЙ ЛЕОНТЬЕВИЧ

Николай Леонтьевич Юнаков (06.12.1871–01.08.1931) — генерал-полковник ДА УНР. Родился в г. Чугуев Харьковской губернии, его родственники относились к семье военного (генерала), дворянина Рязанской губернии. Дед по материнской линии — полковник Бужского Казачьего войска, собственник земель в районе г. Новый Буг, на месте слияния рек Ингул и Сагайдак.

Закончил Орловский кадетский корпус, 1-е Павловское военное училище (1891), служил в лейб-гвардии Семёновского полка (Санкт-Петербург). С 17.07.1907 г. — преподаватель и командир роты слушателей Николаевской военной академии Генерального штаба. В январе 1910 г. защитил диссертацию на тему: «Поход Карла XII на Украину в 1708–1709 годах», за эту работу получил премию графа Уварова. Он известен также как экстраординарный профессор Николаевской военной академии Генерального штаба. В 1911 г. защитил диссертацию по теме: «Русско-японская война 1904–1905 годов».

С началом Украинской революции занимал пост генерал-лейтенанта и командующего 7-м армейским корпусом. 27.12.1917 г. был отправлен в отставку с должности командарма по приказу большевистского главнокомандующего армии Крыленко. В 1918 г. — глава комиссии по образованию военных школ Главной школьной управы Военного министерства Украинской Державы Павла Скоропадского. С 29.10.1918 р. занимал пост начальника Государственной Военной академии, которая была образована в Киеве. После отставки Скоропадского в 1919 г. занимал пост помощника главного инспектора войск УНР, помощника начальника Главной геодезической управы Генерального штаба ДА УНР.

В конце ноября 1919 г. вместе с С. Петлюрой был интернирован в Польше. Находился на должности советника Украинской дипломатической миссии в Варшаве. С 25.07.1920 г. до сентября 1920 г. — военный министр УНР. С 10.02.1921 г. — глава Высшего военного совета УНР. В эмиграции жил в Тарнове (Польша), где и похоронен.

Постановка научной проблемы: на современном этапе исторических исследований особое место занимает региональная специфика истории и биографистика. Каждая область, каждый район дал Украине своих выдающихся представителей, которые проживали в тот или иной исторический период. Особенно ярко это проявилось в период Украинской национально-демократической революции 1917–1921 гг., когда лучшие сыны и дочери Украины сражались за то, чтобы Украина стала независимым государством как в политическом, так и в социально-экономическом отношениях.

Заслуживают особого внимания биографии исторических деятелей, чья жизнь и деятельность была связана с Харьковской областью (на то время — Харьковской губернией). Одним из таковых представителей был Николай Юнаков, который в годы революции

занимал различные должности: от генерал-лейтенанта, командующего 7-го армейского корпуса в 1917 году до главы Высшего военного совета УНР в 1921-м. С возрастом интерес к региональной специфике актуальность данного исследования значительно возрастает.

К историографии биографии данного военного деятеля следует отнести следующие труды, которые проливают свет на данную тематику: двухтомник известного современного украинского историка Ярослава Тынченко «Офіцерський корпус: Армії Української Народної Республіки (1917–1921)», изданный в Киеве в 2007 году; статья Николая Садовского «Микола Юнаків» в журнале «Вісті Комбатанта», изданном в Нью-Йорке в 1971 году; известного военного историка из Российской Федерации Константина Залесского, который издал обширные данные по биографиям видных представителей Украинской революции 1917–1921 гг. Один из его трудов носит название «Кто был кто в Первой мировой войне».

К источникам можно отнести: мемуары Всеволода Петрива «Спомини з часів української революції (1917–1921)», изданные во Львове в 1931 г., его же «Три зустрічі з професором Академії Генерального штабу генерал-полковником Юнаковим» (1932 г.), воспоминания Михаила Омеляновича-Павленко «Спогади українського командарма», изданные в Киеве в 2002 г., воспоминания Николая Капустянского «Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році», мемуары Евгения Маланюка «Уривки зі спогадів», изданные в Киеве в 2004 г.

Переходя к выводам, которые следует сделать из данного доклада, можно заключить следующее. Выдающиеся военные представители периода Украинской национально-демократической революции 1917–1921 гг., имеющие отношение к Харьковщине, внесли свой неоцененный вклад в развитие украинского войска армии УНР, имея при этом достаточный опыт на руководящих постах в военном и гражданских ведомостях. Авторы, чьи труды упомянуты в историографии или в мемуарных источниках данной статьи, придерживались в основном одной мысли: подать как можно более объективную характеристику исторических деятелей периода Украинской революции, чьи имена теперь помнит и чтит Харьковщина и вся Украина.

Козорезова Юлія

(ХНПУ імені Г. С. Сковороди, студентка)

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ТА ГОЛОДОМОР НА БОРІВЩИНІ В 1932–1933 рр.

Голодомор 1932–1933 рр. вважається великою трагедією для України. Актуальність проблеми людських втрат від голоду у 1933 р. не зменшується з роками. Найбільше постраждала від цієї «чорної» жниви райони Слобожанщини. Вже у червні 1932 р. у «найбільш тяжкому стані» перебувало 7 районів, охоплених Голодомором, одним з них був Борівський [5; с. 25]. Потрібно зазначити, що головний акцент на здійснення хлібозаготівельного плану в Радянській Україні та в Борівському районі, було покладене на колгоспи. Колективізація проводилась ще постановою ЦК ВКП (б) від 5 січня 1930 р. «Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву» [6; с. 123-124].

Жорстокість хлібозаготівель у Борівському районі ще більше загострилась у 1929 р. За час виконання хлібозаготівлі до куркульської частини села були вжиті такі заходи: переведено описи майна 1348 господарств, зроблено примусове вилучення хліба у 895 господарств, продано 536 господарств і віддано до суду 53 господарства, з яких засуджено 17 осіб, яких висилали у найвіддаленіші місця або до ГУЛАГу [2; с. 58].

Спочатку селяни вдавалися до такої форми спротиву, як приховування зерна у своїх родичів, продавали незаможникам за низькими цінами тощо. Середняки й бідняки — власники хліба — робили те ж саме. Навіть колгоспники, як тільки могли, намагалися уникнути конфіскацій. Коли ж зерно не вдавалося приховати або збути, його просто знищували [3; с. 211-212].

Розкуркулення й колективізацію доцільно було б розглядати як єдиний нерозривний процес, бо, по-перше, обидва ці явища відбувалися практично одночасно, а по-друге, становили окремі аспекти однієї політики.

Однак доля куркулів у ці часи настільки різнилася від долі колгоспників, що заслуговує на окремий розгляд. Це й зрозуміло, адже розправа над куркулем частково мала на меті розкуркулити решту селянства в його спротиві новим порядком. Примусова колективізація,

як і хлібозаготівлі, здійснювалися з метою протиставлення різномайнових верств населення [4; с. 90-110].

Керівництво вдалось до таких заходів, як позбавлення громадянських прав: заможних селяни, кустарів, весь спектр торговців, священнослужителів тощо. Скількох було позбавлено прав у Борівському районі, неможливо точно підрахувати, бо процес позбавлення та повернення прав тривав постійно, але приблизно не менш 4-6 % всього населення. Та перш ніж виселяти, в селян описували майно і їх розкуркулювали. На кожного розкуркуленого складалася характеристика й опис його майна, яке передавалося в колгосп [1; с. 95-100].

Отже, незаперечним є факт, що Голодомор здійснювався свідомо й за чітким планом, це підтверджено діями, які відбувались, на прикладі хлібозаготівель, колективізації в Борівському районі Харківської області. Голодомор 1932–1933 рр. мав для території Харківщини згубні наслідки. Це виявилось, перш за все, у значній кількості померлих від голоду: два мільйони людей у межах Харківської області станом на 1932–1933 рр.

Джерела

1. Борівщина в роки людомору (1928–1933) [Електронний ресурс]. 2008 р. Режим доступу: URL:<http://isaiv.vxo.ru> (Дата звернення: 27.10.2017).
2. Ісаєва О. Я. Матеріали власного архіву. Фонд: Колективізація. Голод.
3. Ісаїв Л. Минулося — не забулося: жертви голоду 1933-го... / Л. Ісаїв // Зоря. — 1992. — № 9. — 1 квітня.
4. Ісаїв Л. Борівщина в роки людомору (1928–1933) /Л. Ісаїв. — Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2008. — 496 с.
5. Марочко В. І. Територія Голодомору 1932–1933 рр. — Київ, 2014. — 64 с.
6. Роголина Н. А. Коллективизация: уроки пройденного пути / Н. А. Роголина. — М., 1989. — 154с.

Коловрат-Бутенко Юрий
(ЗНКО, президент)

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗЕМСТВА ЗМИЕВСКОГО УЕЗДА В СФЕРЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В 1917–1919 гг.

На протяжении полувека (1864–1919 гг.) земство Змиевского уезда, как явление в социальной, экономической и политической жизни, играло важную роль, став мощным механизмом в развитии региона. Отрасли, вверенные Российской империей земству (медицина, образование, сельское хозяйство, инфраструктура) именно в этот период получили экспоненциальную скорость развития. Поэтому данное исследование представляется актуальным. Тем более, если говорить о периоде 1917–1919 гг.

Историография по земству вообще довольно велика. Первая научная монография принадлежит Б. Б. Веселовскому. В книге собраны данные о ходе создания и работе земских учреждений в России в период с 1864 по 1909 гг. Есть в ней сведения и по интересующему нас уезду. Но в дальнейшем, советском, периоде земство изучалось слабо. Особенно это касается историко-краеведческой литературы. Отсутствует интерес к земству и у современных краеведов. Так, например, в работах М. И. Саяного, Э. Г. Дегодюка и коллективной книге Л. П. Хименко и К. М. Коваленко хотя и есть описание медицины, образования и сельского хозяйства, но без указания роли земства в развитии этих отраслей. Такое положение представляется нам методологически неверным. Одна из наших предыдущих работ посвящена медицине, но хронологически она доведена только до 1917 г.

Указанные пробелы в истории изучения работы земства Змиевского уезда в 1917–1919 гг., т. е. в один из самых переломных моментов истории, обуславливают необходимость исследования данной темы.

В ходе исследования установлены следующие направления агро-экономической части Змиевского уездного земства:

- спасение имущества помещиков от разграбления крестьянами путём приёмки его на свой баланс или взятия в аренду;
- закупка производителей: жеребцов, бугаёв и кнуров. Обсуждался вопрос о демобилизации с фронта «конских запасов»;
- размещение пунктов по прокату сельскохозяйственных орудий по всему уезду: 40 земских и 25 землеустроительных пунктов;

- решён вопрос о ремонте сельскохозяйственных машин и орудий в приспособленных местных кузницах (при заказе деталей на заводах);
- проведение в Андреевке курсов для населения: по пчеловодству, скотоводству, травосеянию, естествознанию, садоводству, огородничеству, свиноводству, кормлению животных;
- повышение квалификации агрономов уезда на курсах в Харькове и Киеве;
- прекращение удешевлённой продажи семян, а обустройство взамен показательных участков с бесплатной выдачей семян для их засеивания;
- распродажа из овощехранилища мёрзлых капусты и бурака по сниженной цене.

В диссертационном исследовании Д. В. Подлесного убедительно показано сопротивление отдельных земских учреждений политике гетманата. Некоторые земства, в том числе Змиевское были отстранены от управления. Однако новые органы местного самоуправления не были сформированы (соответствующие законы приняты только в конце сентября – начале октября 1918 г.), поэтому Змиевское земство, скорее всего функционировало до января 1919 г.

В условиях нарастающего экономического кризиса, земство Змиевского уезда не только пыталось обеспечить население региона продовольствием, но и продолжало политику повышения качества ведения местными крестьянами сельскохозяйственной деятельности. Лишь боевые действия и окончательное закрепление советской власти прервали эту работу земцев. Однако обозрение работы земства в 1917–1919 гг. позволяет сделать вывод о высокой эффективности такой формы организации местного самоуправления.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Д. 3.
2. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Ед. хр. 22.
3. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Ед. хр. 27.
4. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Ед. хр. 32.
5. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Ед. хр. 43.
6. ГАХО. — Ф. 309. — Оп. 1. — Ед. хр. 51.
7. Харьковский календарь на 1917 год. Год сорок пятый. — Х., 1917.

8. Веселовский Б. Б. История земства за сорок лет: В 4 томах / Б. Б. Веселовский. — СПб., 1909–1911.
9. Дегодюк Е. Г. Лиман. Село Зміївського району Харківської області / Е. Г. Дегодюк. — К., 2009.
10. История города Харькова XX века / А. Н. Ярмыш, С. И. Посохов, А. И. Эпштейн и др. — Х., 2004.
11. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. / Під заг. ред. П. Т. Тронька. — К., 1967. — Т. 21. Харківська область.
12. Коловрат Ю. А. Краткий очерк истории медицины Змиевского уезда в земский период. 1865–1917 гг. / Ю. А. Коловрат. — Змиев, 2011.
13. Підлісний Д. В. Формування системи органів державної адміністрації та місцевого самоуправління Харківської губернії в період гетьманату П. Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) / Д. В. Підлісний: Автореф. дис. ... канд. іст. н. — Х., 2009.
14. Саяний М. І. Зміївщина — Слобожанщини перлина / М. І. Саяний. — Х., 2009.
15. Хименко Л. П. Соколів і соколяни. З далекого минулого до сьогодні (Історія. Документи. Спогади) / Л. П. Хименко, К. М. Коваленко. — Балаклея, 2007.

Котова Сабіна

(КНУ імені Тараса Шевченка, аспірантка)

«ОБРАЗ УКРАЇНИ» В ПЕРШІЙ «ТОТАЛЬНІЙ ВІЙНІ» ОЧАМИ ЕРІХА ЛЮДЕНДОРФА

Війна 1914-1918 років отримала безліч епітетів: «глобальна», «європейська», «світова», «тотальна», «нерицарська», «пра-катастрофа ХХІ століття», «вітчизняна», «велика». Традиційно Західний фронт посідав сильнішу позицію в суспільній уяві, а тема Східного фронту майже не зачіпалася або ж розглядалася через призму військової історії. В наші дні, в умовах посилення інтересу до наднаціональної європейськості у глобальній перспективі, необхідно зосередити дослідницький погляд на мікроісторії Східної Європи для подальшого створення транснаціонального простору пам'яті у Європі, заснованого на національних історичних культурах, щоб у результаті вийшла інтернаціональна картина без «білих плям».

Окремою недослідженою тематикою залишається імагологічний аспект сприйняття європейцями українців на початку ХХ ст. Розділені між двома імперіями, які стали опонентами по протистоянню військово-політичних блоків Антанти та Троїстого союзу, українці спробували використати подарований історією шанс для створення власної незалежної держави. Але як це сприймали європейці? Німецький восначальник, генерал-полковник, учасник Галицької битви, піонер концепції «тотальної війни» («Der Totale Krieg» — нім.) Еріх Людендорф у своїх мемуарах «Мої спогади про війну 1914–1918 років» подає своє бачення «української карти».

Кумінова Катерина

(КНУ імені Тараса Шевченка, студентка)

СКІФСЬКІ СТУДІЇ В ОДЕСЬКОМУ ТОВАРИСТВІ ІСТОРІЇ ТА СТАРОЖИТНОСТЕЙ

ХІХ ст. було періодом становлення багатьох наук. Одеське товариство історії та старожитностей, яке було засноване у той час, стало основою для розвитку краєзнавства Північного Причорномор'я. Виходячи з особливостей регіону, важливою його складовою були скіфські студії. Зараз у вітчизняній і зарубіжній науці зростає інтерес до історії скіфського періоду. Цим обумовлена актуальність даного дослідження, яке допоможе узагальнити матеріал, переглянути положення, які вже стали аксіомами.

Новизна роботи полягає в тому, що скіфські студії в Одеському товаристві історії та старожитностей не були предметом окремого дослідження. Автором використані методи: типологічний, системний та історико-порівняльний. Історіографічну базу роботи становлять праці з загального розвитку історії та археології у Російській імперії (Бузескул В. П., Формозов О. О., Клейн Л. С., Нейхард О. О.), дослідження персоналій скіфологів (Бонгард-Левін Г. М., Тункіна І. В.).

Одеське товариство історії та старожитностей було засноване 1839 року. За період з 1844 по 1916 рр. було видано 33 томи «Записок Одеського товариства історії та старожитностей». У цих збірках друкувались праці присвячені Північному Причорномор'ю. Особливе місце відводилося скіфським студіям.

Можна виділити головні проблеми статей з цієї теми: • відтворення карти Скіфії; • короткі розвідки з місць проведення розкопок і характеристика знахідок; • політична історія скіфів. У першій групі слід виділити два напрямки: відтворення повної карти Скіфії (Надеждин М. І., Брун П. К., Кречетов М. П.) та локалізація окремих об'єктів (Спаський Г. О., Бурачков П. О.). Дослідники по-різному трактують текст Геродота, підтверджуючи свої думки працями інших античних авторів і власними висновками. Вчені закликали дослідників при вивченні географії Скіфії відірватись від «мертвих букв текстів» і звертати увагу на особливості природних умов краю.

До другої групи слід віднести праці Латішева В. В., Мурзакевича І. О., Придика Є. М., Веселовського М. та ін. Вчені вже не просто описують артефакти, а прагнуть встановити призначення знахідок. Археологія починає доповнювати «Історію» Геродота, яка до того була головним джерелом для скіфологів. Важливим є і те, що вчені починають наголошувати на правильних умовах зберігання пам'яток, їх реставрації у разі пошкодження. Третя група є найменшою і представлена працею Ростовцева М. І., яка стосується періоду Малої Скіфії.

Отже, Одеське товариство історії та старожитностей займає важливе місце у розвитку краєзнавства Північного Причорномор'я, складовою якого є скіфські студії. Вивчення даного питання у ХІХ ст. ще не було комплексним, але у той період були сформовані наукові положення з даної проблематики, що стали основою для подальших досліджень. Слід зазначити, що багато питань, які розглядались на сторінках «Записок», залишились невирішеними і потребують подальшого вивчення.

Кумуржи Анжеліка

(КНУ імені Тараса Шевченка, студентка)

ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ОКУПОВАНОГО МАРІУПОЛЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ДОНЕЧЧИНІ

Проблема та актуальність. Сьогодні на Донеччині відбуваються не тільки бойові дії, а й потужне ідеологічне протистояння. Саме тому постає велика потреба у віднайденні фактів з історії, які будуть важливими контраргументами у твердженні про належність

регіону до «руського мира». Одним з таких фактів є активна діяльність на цій території Організації українських націоналістів (ОУН). Один з періодів найвищої їхньої активності припадає на часи нацистської окупації України.

В період окупації найчисельнішим окружним осередком ОУН в області було місто Маріуполь. Одним з важливих та доступних на сьогодні джерел виступає «Маріупільська газета» (МГ), яка видавалася в окупованому Маріуполі і має високу репрезентативність (на сьогодні в фондах Маріупольського краєзнавчого музею зберігається значна частина випусків газети).

Наукова новизна роботи обумовлена тим, що автором було вперше зроблено спробу вивчення МГ як джерела дослідження діяльності українських націоналістів на Донеччині. МГ не була предметом окремого дослідження науковців. Її загальні характеристики містяться у працях маріупольських краєзнавців, які вивчають історію міста у період Другої світової війни (Р. Божко, Т. Були, Н. Гашененко, Л. Кучугура, О. Чаплінська, В. Джувага, В. Зиновьева, П. Мазур). Д. Титаренко у своєму дослідженні преси Східної України встановив умови розвитку періодики регіону, проаналізував дані преси щодо економічного стану, духовного життя та підпільно-партизанського руху. Інформаційні можливості періодики окупованого Донбасу вивчав Г. Мясоедов. Відомості про діяльність українських націоналістів на Донеччині відображені в працях В. Нікольського та В. Вериги.

Основу джерельної бази складають матеріали газетної періодики (випуски МГ); джерела особового походження (спогади Р. Суслика та Є. Стахіва) й опубліковані актові і діловодні джерела (збірники документів). Методи дослідження: аналітичний, синтетичний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, хронологічний.

В процесі роботи було встановлено, що МГ характеризується потужним фаховим складом, серед якого опинилися активні члени ОУН із хорошою освітою. Щодо відображення діяльності українських націоналістів в публікаціях газети, то вона, в першу чергу, відбиває їхні діяння в культурній галузі, насамперед це історія місцевої «Просвіти» та міського театру. «Просвіта», що була створена членами ОУН, відігравала надзвичайно велику роль в культурному житті Маріуполя та його околиць. Отже, детально висвітлюючи роботу секцій «Просвіти», МГ ілюструє практично всі аспекти культурної сфери життя населення.

Крім функціонування «Просвіти», в МГ відображується історія міського театру. На основі публікацій можна дослідити українізацію театру, що відбувалася із призначенням на посаду його керівника А. Авраменка-Ірія — активного члена ОУН та голови «Просвіти». Окрім цього, театр став зручним місцем для конспіративних зустрічей українських підпільників. Усі провідні актори театру були залучені до роботи в «Просвіті». Таких акторів нам називає сама МГ.

Отже, «Маріупільська газета» — це важливе доступне джерело, яке наочно відображає вплив ОУН на культуру окупованого Маріуполя та загалом характеризує діяльність українських націоналістів на Донеччині.

Литвин Катерина

(Коледж економіки та технологій ЧНТУ, викладач)

МІЖ САНОМ ТА НАУКОЮ: ПРОФЕСІЙНІ БАР'ЄРИ В ЖИТТІ СВЯЩЕННИКІВ

Священників прийнято вважати посередниками між Богом і людиною. Для парафіян вони — особливі люди, учителі віри, виконавці треб, керівники парафіяльного життя, люди, обрані Богом та зобов'язані чітко дотримуватися визначених правил в повсякденному житті.

Проте, крім професійної діяльності, клірики мають власні зацікавлення, намагаються самореалізуватися у сім'ї, спорті, науці тощо. І така їхня активність не завжди вписується в існуючі морально-етичні уявлення та подекуди провокує конфлікти. Сан священника сам по собі сприймається як погранична роль між людським і божественним, адже людина, наближена до Бога, не має права на власні зацікавлення. Я пропоную розглянути роботу священника в площині «професійних бар'єрів», які, з одного боку, надають йому особливого статусу і авторитету в суспільстві, а з іншого — провокують перебування у замкненому соціальному середовищі, обмежують діяльність поза професійними обов'язками.

Дослідження професійних бар'єрів в житті церковників здійснюється на прикладі священників м. Чернігова Чернігівської єпархії УПЦ МП. Безпосереднє дослідницьке питання стосується того, чому церковники починають займатися красназнавчою діяльністю, і як вона поєднується з їхнім професійним статусом.

Для роботи над цією темою видається доцільним провести етнографічне дослідження у трикутнику соціальних агентів — священників, парафіян та представників чернігівської наукової красназнавчої спільноти. Кожен з цих трьох напрямків дослідження уможливить специфічний кут розгляду професійних бар'єрів в житті церковників. Такий підхід дасть змогу визначити рівень включеності священників до наукової спільноти міста, їхнього статусу у цій спільноті, а також простежити форми наукової активності, які зазвичай обирають церковники (публікація наукових статей, участь у конференціях, круглих столах, семінарах тощо).

Етнографічне дослідження спільноти парафіян дасть змогу виявити рівень їхньої обізнаності з красназнавчою діяльністю священників та їхнє ставлення до такої діяльності.

І, нарешті, дослідження священників-красназнавців і тих, хто не займаються такими дослідженнями, уможливить препарування повсякдення церковників у контексті морально-етичних уявлень їхньої спільноти про власну професію.

Лупай Тетяна

(ЦДНТА України, молодший науковий співробітник)

ФОНД ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ А. К. М'ЯЛИЦІ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ КРАЄЗНАВЦЯ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ)

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) зберігає більше 20 фондів особового походження. Кожен з них характеризує розвиток певної галузі та показує життєвий шлях діяча науки і техніки.

У 2007 р. до ЦДНТА України надійшли на зберігання документи особового походження А. К. М'ялиці. Архівні документи представлені у фонді Р-237 у кількості 95 одиниць зберігання. Через те, що фонд складається не тільки з наукових і творчих робіт, а й з документів біографічного характеру та фотоальбомів, які охоплюють період від студентських років і до роботи Міністром промислової політики України, він містить різноманітні історичні відомості та являє собою джерело інформації для красназнавця.

Анатолій Костянтинівич народився 23 жовтня 1940 р. в с. Борзя, Читинської області (РРФСР) у сім'ї військовослужбовця. Після закінчення Харківського авіаційного інституту у 1966 р. працював інженером льотно-випробувальної станції військової частини. У 1967 р. переїхав до Харкова й почав працювати на Харківському авіаційному заводі, де пройшов шлях від слюсаря механоскладального цеху до голови підприємства. А. К. М'ялицю тричі призначали на посаду генерального директора: у 1985, 1996 та 2008 роках.

Під його керівництвом проведено реструктуризацію підприємства, налагоджено потокове складання літаків АН-74 та їхніх модифікацій, серійне виробництво нового вітчизняного пасажирського літака АН-140, створено розвідувальний комплекс ВР-2, а також оперативно-тактичну ракету Х-55.

У період з 2002 по 2004 р. займав посаду Міністра промислової політики України, з 2005 по 2008 р. очолював авіаконцерн України «Антонов».

Крім адміністративно-виробничої діяльності Анатолій Костянтинівич займався науковими питаннями літакобудування. Перелік праць зростає й понині. Наразі наукове надбання представлено науково-дослідними роботами, конструкторською і проектною документацією, дисертаціями на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук і доктора технічних наук, науковими статтями. З переліком наукових праць та оригіналами документів певних наукових і творчих робіт за період з 1991 по 2003 роки можна ознайомитись у ЦДНТА України.

За високі досягнення у роботі був нагороджений Державною премією СРСР, отримав почесне звання «Герой України», а також «Заслужений машинобудівник України», отримав медалі «За ефективне управління», «За мужність в охороні державного кордону України» та має інші нагороди і подяки.

Внесок, що зробив А. К. М'ялиця у розвиток авіаційної промисловості міста й країни, неможливо переоцінити. Українська авіатехніка харківського виробництва була присутня на багатьох міжнародних виставках. Візити закордонних делегацій до заводу у 1998–1999 рр. сприятливо вплинули на економічний і соціальний стан регіону, а рівень технічного оснащення та висококваліфікованих робітників на заводі значно зріс.

Архівні документи фонду Р-237 дозволяють простежити не тільки кар'єрний шлях А. К. М'ялиці, а й дослідити розвиток Харківського державного авіаційного виробничого підприємства та ознайомитись з ходом становлення авіаційної промисловості країни.

Метка Людмила

*(Інститут керамології, завідувач відділу;
НМЗУТ в Опішному, провідний науковий співробітник)*

МАЙСТЕР ДЕКОРАТИВНОЇ СКУЛЬПТУРИ ВАСИЛЬ ОМЕЛЯНЕНКО З ОПІШНОГО І ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З БІЛОРУССЮ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОГАДІВ)

Основне завдання керамологічних досліджень — збір, накопичення та популяризація відомостей про гончарство певної території для подальшого наукового і всебічного пізнання краю. Для вивчення творчості окремих майстрів гончарства значну роль відіграють записи їхніх спогадів, завдяки яким можливе не тільки змалювання картини життя та творчості, а й відтворення загальних тенденцій розвитку промислу певного осередку.

У серпні 2017 року виповнилося 92 роки заслуженому майстру народної творчості України, члену Національних спілок майстрів народного мистецтва та художників України, лауреату Національної премії України імені Тараса Шевченка Омеляненку Василю Онуфрійовичу, який живе і до цього часу працює в селищі Опішне. Василь Омеляненко навчився гончарному ремеслу самостійно, спостерігаючи за роботою гончарів і майстрів глиняної іграшки.

Його дитинство і юність пройшли складно: Голодомор 1932–1933, війна 1941–1945 років, інвалідність, смерть батька. У ті роки сім'ї допомогло вижити саме заняття Василя і його брата Петра гончарством і ліпленням.

1950 року Василь Онуфрійович прийшов на роботу в артіль «Художній керамік». Починав з виготовлення глиняної іграшки, потім працював над декоративною глиняною скульптурою. З середини 1960-х років він — постійний учасник численних вітчизняних і міжнародних виставок, фестивалів народної творчості, симпозіумів гончарства. Географія поширення його виробів надзвичайно широка. Декоративна скульптура В. О. Омеляненка, його композиції, глиняні

іграшки поповнили фонди десятків музеїв і приватних колекцій не тільки в Україні, а й за кордоном.

Спогади Василя Омеляненка, записані під час керамологічних експедицій автора, складають декілька одиниць зберігання в Національному архіві українського гончарства Музею гончарства в Опішному. Вони наразі постануть окремим виданням монографії-альбому «Василь Омеляненко: життя і творчість».

У даній статті звертаю увагу на зв'язок Василя Омеляненка з Білоруссю. Саме там у 1973 році він вперше взяв участь в Симпозіумі гончарства, який проходив на Іванецькій фабриці кераміки. Учасники симпозіуму цілий тиждень працювали над своїми виробами, слухали лекції, в тому числі основоположника білоруської порцеляни, члена Спілки художників Білорусі, заслуженого діяча мистецтв, професора Віктора Гаврилова. Учасники симпозіуму виготовляли переважно побутовий посуд, а Омеляненко працював над іграшкою і декоративною скульптурою. Тому його роботи викликали захоплення глядачів виставки, організованої по закінченню заходу. Керівники заводу запрошували майстра залишитися працювати на їхньому підприємстві, однак Омеляненко тоді не був готовий до цього. Натхненний успіхом, збагачений новими знаннями, він продовжив творити на рідному заводі.

Ще одна подія пов'язує Василя Омеляненка з Білоруссю. Саме на білоруській вантажівці МАЗ майстер побачив емблему із зображенням зубра і загорівся ідеєю виготовити його з глини. Не один місяць трудився, до найменших подробиць відточував деталі, підбирав декоративні елементи і, нарешті, в асортименті виробів майстра (який складали «леви», «барани», «козли», «олені») з'явився «зубр».

Більше 80 років працюючи з глиною, Василь Омеляненко не уявляє життя без заняття гончарством. Але не численні досягнення та нагороди гріють душу майстра. Його гордість в тому, що виховав безліч учнів, тож його придбані за довгі роки, вміння не зникнуть безслідно. Донині Василь Омеляненко має чимало творчих планів і сподівається втілити їх у життя.

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (XIX – поч. XX ст.)

Аналіз історіографії дослідження доцільно почати зі звернення до становлення і розвитку теорії трудової школи. Проблема підготовки дітей і молоді до майбутнього трудового життя, формування у школах відповідних професійних навичок набула особливої актуальності в Європі Нового часу внаслідок становлення товарного виробництва, зародження буржуазних відносин, диференціації праці. Багато передових педагогів світу в різні часи (Дж. Дьюї, Я. А. Коменський, Г. Кершенштейнер, В. Лай, Дж. Локк, Й. Г. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, К. Ушинський, В. Фармаковський, Я. Чепіга та ін.) переймалися проблемою змісту і засобів підготовки дітей до практичної діяльності та пропонували власні шляхи її вирішення.

Соціалісти-утопісти кінця XVIII – початку XIX століття Р. Оуен та Ш. Фур'є виступали за необхідність поєднання навчання з продуктивною працею. Знаний французький учений-енциклопедист і просвітитель XVIII ст. Ж. Ж. Руссо вбачав у ручній праці засіб духовного розвитку особистості, про що свідчить твір «Еміль, або Про виховання». Швейцарський педагог Й. Г. Песталоцці обґрунтовував необхідність включення ремесел та сільськогосподарських знань до змісту шкільної освіти та реалізував власні ідеї у створених ним притулках для знедолених дітей.

Засади трудової педагогіки та ідеї школи-господарства були ґрунтовно розроблені та втілені у практичній педагогічній діяльності українських педагогів А. Макаренка і В. Сухомлинського.

Сучасний етап вивчення історії сільськогосподарської освіти характеризується її регіональною диференціацією. Становлення аграрної освіти та дослідної справи в окремих регіонах України є предметом наукових інтересів цілої плеяди українських дослідників. Так, Г. Комликова, аналізує історію сільськогосподарської дослідної справи на Сумщині. М. Костюк привертає увагу до діяльності сільськогосподарських освітніх закладів на Черкащині. Дослідницький інтерес В. Крот зосереджений на досвіді аграрних навчальних закладів

Полтавщини в ХІХ – на початку ХХ століття. В. Малюга і У. Терлецька присвячують свої праці історії професійної освіти на Чернігівщині. Розвиток аграрної освіти на Харківщині досліджує О. Волос, О. Глоба. Я. Нагрибельний, Н. Слюсаренко узагальнюють особливості сільськогосподарської освіти Херсонського регіону. Д. Рибченко з'ясовує регіональні особливості розвитку аграрної освіти на Київщині в ХІХ – на початку ХХ століття.

Таким чином, історіографія обраної проблеми є багатою і досить різноманітною, охоплює широкий спектр наукових підходів і водночас містить багато дискусійних та остаточно не з'ясованих питань, таких як дослідження досвіду діяльності приватних, сільськогосподарських навчальних закладів, вивчення жіночої сільськогосподарської освіти.

Ожиганов Дмитро

(ЦДНТА України, науковий співробітник)

ДОКУМЕНТИ ЦДНТА УКРАЇНИ, ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ У ПРОМИСЛОВОСТІ

В умовах переходу промисловості України до європейських стандартів актуалізується проблема створення конкурентоспроможної продукції, яка здатна зайняти нішу на світовому ринку. Саме тому дуже важливо добре знати особливості реформованої системи, щоб уникнути помилок у процесі перенесення європейського досвіду на вітчизняні реалії. Чи не в першу чергу це стосується системи, яка покликана захищати життя та здоров'я працівників під час трудової діяльності.

Формування системи охорони праці в промисловості розпочалося в роки перших п'ятирічок, коли відбувалося стрімке нарощування промислового потенціалу. Паралельно з гігантами індустрії виникали науково-дослідні інститути (НДІ), які спеціалізувалися на розробці норм, правил та методичних рекомендацій для різних галузей промисловості. Значний документальний масив, присвячений науковим вишукуванням у царині охорони праці протягом другої половини 1930-х – другої половини 1980-х років, зосереджено у Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА України).

У ЦДНТА України зберігаються документи низки НДІ, які зробили значний внесок у формування системи охорони праці: Українського ордена Трудового Червоного Прапора науково-дослідного інституту металів «УкрНДІмет», м. Харків (фонд Р-13), Донецького державного проектно-конструкторського та експериментального інституту комплексної механізації шахт «Дондипровуглемаш», м. Донецьк (фонд Р-45), Всесоюзного науково-дослідного інституту безпеки праці в гірничорудній промисловості чорної металургії (ВНДІБПГ), м. Кривий Ріг (фонд Р-102), Всесоюзного науково-дослідного інституту організації виробництва та праці чорної металургії (ВНДІОчормет), м. Харків (фонд Р-107), Державного науково-дослідного інституту санітарної техніки і обладнання будівель та споруд, м. Київ (фонд Р-112), Державного Макіївського науково-дослідного інституту з безпеки робіт у гірничій промисловості, м. Макіївка (фонд Р-115), Науково-дослідного гірничорудного інституту «НДГРІ», м. Кривий Ріг (фонд Р-135) тощо. Джерела з проблеми охорони праці представлені звітами про науково-дослідні роботи (НДР) 1930–1960 років, а також конструкторською документацією 1950–1970 років. У звітах про НДР, серед іншого, вивчається вплив запиленості повітря на виникнення професійних захворювань, висувуються пропозиції по очищенню повітря та вдосконаленню індивідуальних засобів захисту, аналізується динаміка травматизму і нещасних випадків у чорній металургії й гірничорудній промисловості. Конструкторська документація містить докладні вказівки з експлуатації, інструкції з техніки безпеки при роботі з транспортним і встановлювальним обладнанням балістичних ракет, шахтним обладнанням, сільськогосподарськими машинами та іншими механізмами. Крім того, конструкторська документація дає уявлення про розробки для поліпшення умов праці промислових робітників (повітроочисні установки, калорифери, агрегат штучного клімату, засоби першої допомоги (аптечка) і протипожежної безпеки).

Спеціальні дослідження з історії науково-дослідних установ, які брали участь у створенні вітчизняної системи охорони праці, ще належить створити дослідникам науки і техніки. На даний момент можна говорити про розміщену на офіційному сайті ЦДНТА України виставку архівних документів «Охорона праці на тлі науково-технічного прогресу (за документами з фондів ЦДНТА України)», яка щорічно доповнюється новою інформацією. Без сумніву, проблема охорони праці у промисловості заслуговує на увагу істориків та осіб,

відповідальних за проведення перетворень в даній сфері. Знайомство з напрацюваннями вітчизняних вчених має посприяти утвердженню розуміння того, що ефективна система захисту здоров'я працівників є наріжним каменем високої продуктивності в тих галузях промисловості (чорна металургія), реалізація продукції яких сприяє наповненню державного бюджету.

Пашнєв Роман

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студент)

**КОЛО ЧИТАННЯ СЕЛЯН ПРОВІНЦІЙНОГО
ПОВІТУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ ЗМІЇВСЬКОГО ПОВІТУ
ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Останнім часом невпинно зростає інтерес до таких напрямків, як історія повсякденності, культурна історія, мікроісторія. Разом з тим, залишається безліч недосліджених, або малодосліджених аспектів. Серед них постає проблема інтелектуального дозвілля провінційного населення Російської імперії.

Проблема «кола читання» знаходила своє місце у дослідженні харківських істориків Б. П. Зайцева, М. І. Саяного, Т. В. Коломісць, С. К. Бондаренка та ін., але їхні напрацювання мали фрагментарний характер, або ж територіально тяготіли до дослідження читання лише в місті Харкові. В свою чергу, особливості читання мешканців Зміївського повіту зовсім не знайшли відображення у працях цих дослідників. Саме тому цю історичну розвідку ми можемо вважати за першу.

Хронологічні межі дослідження — 1876–1917 рр. Нижня хронологічна межа обґрунтовується відкриттям першої бібліотеки у м. Змієві. Верхня межа зумовлена початком Громадянської війни та поступовими змінами у роботі бібліотечних установ.

Зміївський повіт Харківської губернії на початку ХХ ст. займав перше місце в губернії за кількістю видачі художньої літератури. Середня кількість складала приблизно 3000–3500 тис. примірників на рік, коли у сусідніх повітах ця статистика складала 2000–2500 тис. одиниць. Як правило, книги у бібліотеках Зміївського повіту розподілялися за такими відділами: духовно-моральні (17 %); художня

література (36 %); географія, історія та подорожування (34 %). Частку останніх займали книги з природознавства та біології.

Проведений аналіз звітів Харківського товариства поширення у народі грамотності дає право стверджувати що найбільш популярним автором серед селян був М. В. Гоголь. Серед інших повітів це місце займали О. С. Пушкін (Харківський) та І. С. Тургенєв (Вовчанський). Дану специфіку неабиякого інтересу до творчості Гоголя ми можемо пояснити проведенням щорічних читань з дня народження письменника (ці читання влаштовували місцеві бібліотеки під егідою товариства поширення грамотності). Також серед освічених селян були поширеними твори Л. М. Толстого, Ф. М. Достоевського, М. Ю. Лермонтова, Т. Г. Шевченка, Ж. Верна, М. Ріда та інших. Серед мешканців повіту особливим попитом користувалася книга Матвія Комарова «Славный мошенник и вор Ванька Каин», ціна котрої складала 3-4 копійки. На сторінках газети «Южный край» (№ 782. 21 грудня. 1894 р.) підкреслюється популярність цього твору «В Змиевском уезде за 2 дня было продано 200 изданий».

Крім художньої літератури особливу зацікавленість викликала і література релігійного змісту. Особливо життєписи святих, наприклад Миколи Чудотворця та Марії Єгипетської. Мешканці повіту у час дозвілля зверталися і до періодичних видань. Кожен місяць повітові бібліотеки отримували такі видання: • «Нива» — 6 екз.; • «Паломник» — 1 екз.; • «Харківські відомості» — 12 екз.; • «Южно-русская сельскохозяйственная газета» — 5 екз.

Таким чином, на кінець XIX – початок XX ст. особливе місце в системі дозвілля мешканців провінційного повіту починає займати читання. Незважаючи на малограмотність населення (36 % користувалися послугами бібліотек), ми помічаємо різнобічність літературного попиту селян.

Петренко Олександр

(ХНПУ імені Г. С. Сковороди, студент)

ПЕРШИЙ В ІСТОРІЇ ПРОЦЕС НАД НАЦИСТСЬКИМИ ЗЛОЧИНЦЯМИ

Про Міжнародний трибунал у Нюрнберзі написані тисячі статей, досліджень, монографій. Про судовий процес, що проходив в Харкові

в грудні 1943 року, мало хто знає. Але ж він був першим ударом дзвону, який сповістив про ту неминучу відплату, грізну прелюдію до початку процесу в Нюрнберзі.

Аналіз актуальних досліджень. Докладний аналіз першого судового процесу в Харкові був висвітлений після його закінчення в грудні 1943 року в монографії «Судовий процес про звірства нацистських загартбників на території міста Харкова та Харківської області в період їх тимчасової окупації», була висвітлена головна характеристика та історія першого судового процесу 15 грудня 1943 року [2].

Аналіз головних подій процесу, деякі протоколи засідань також були надруковані у п'яти номерах газети «Известия» [1].

Метою дослідження є аналіз та висвітлення інформації, щодо проведення першого судового процесу над нацистськими злочинцями 15 грудня 1943 року.

Виклад основного матеріалу. 15-18 грудня 1943 року в Харкові, одному з перших міст України, звільненому від ярма окупації, відкрився судовий процес над нацистськими злочинцями. За суддівським столом знаходилися голова військового трибуналу 4-го Українського фронту, генерал-майор юстиції А. Н. Мясніков і члени трибуналу — полковник юстиції М. А. Харчев і майор юстиції С. С. Запольський, а також державний обвинувач полковник юстиції Н. К. Дунаєв [2; с. 3].

На лаві підсудних перебували троє німецьких офіцерів: капітан військової контррозвідки Вільгельм Лангхельд, унтерштурбанфюрер Ганс Ріц та чиновник німецької тасмної польової поліції в місті Харкові Рейнгард Рецлав а також їхній підручний, зрадник, Михайло Петрович Буланов. Провину підсудних доводили трофейні документи, матеріали судово-медичної експертизи, свідчення жертв, допити німецьких військовополонених, актами Надзвичайної Державної Комісії. Працювали кваліфіковані перекладачі та троє відомих в СРСР адвокатів.

Для радянських газет суд висвітлювали відомі письменники — Ілля Еренбург і Костянтин Симонов («Красная Звезда»), Олексій Толстой («Правда»), Леонід Леонов («Известия»). Для Радянської України: Юрій Смолич, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Павло Тичина. У залі працювали іноземні кореспонденти «Нью Йорк таймс», «Таймс», «Дейлі експрес» та ін. Кінодокументаліст Ілля Копалін режисировав документальний фільм «Суд идет», який висвітлював судовий процес [1; № 297-299].

Суд засудив їх до вищої міри покарання — смертної кари. Вирок було виконано на Базарній площі 19 грудня 1943 р. в присутності десятків тисяч харків'ян.

Висновки. Таким чином, світовій громадськості були доведені наміри Радянського Союзу щодо покарання всіх воєнних злочинців. На мою думку, цей процес, який пройшов за 702 дні до Нюрнберзького, слід вважати першим в світовій практиці судовим процесом над нацистськими військовими злочинцями. Саме це визначає його важливість не тільки у вітчизняній, а й у світовій історії.

Список джерел та літератури

1. Газета «Известия» № 296 – № 300 (8289) від 16 грудня 1943 р.
2. Эренбург И. Г. Люди, годы, жизнь. У 3-х томах / И. Г. Эренбург. — М.: Текст, 2005.
3. Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації. — М.: ОГІЗ-Госполітздат, 1943. — 95 с.
4. Симонов К. М. Разные дни войны. Дневник писателя / К. М. Симонов. — М.: Художественная литература, 1982. Т. I — 479 с.; Т. II — 688 с.

Подгорна Анастасія

(ГНПУ імені В. Г. Короленка, студентка)

ІМЕНУВАННЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ У МІСТЕЧКУ ПИРЯТИНІ У 30-х РОКАХ ХІХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МЕТРИЧНИХ КНИГ)

У пропонованій доповіді розглядатимуться наступні питання: якими іменами найчастіше називали новонароджених у Пирятині? Наскільки ретельно дотримувалися іменування за церковним календарем і чи була реальна можливість вибору імені? Чи простежуються відмінності в ім'янареченні позашлюбних дітей?

Зазвичай, розглядом вищеназваних проблем займається антропоніміка — одна з філологічних дисциплін, яка, однак, у зв'язку зі специфікою свого предмету, надає більшої уваги іменам як окремим мовним одиницям, їх етимології та морфологічним змінам. Проте

погляд на це питання з перспективи історичного дослідження дозволяє поставити інші питання до джерел, залучити нові теми, по-іншому поглянути на суспільство, олюднити історію певного регіону.

Цю тему з перспективи філології розглядали М. А. Худаш, С. В. Глущик, П. П. Чучка та ін.; з історичної — питання антропоніміки мешканців м. Полтави, а також старообрядницьких поселень Стародубщини у другій половині XVIII ст. досліджували Ю. В. Волошин та М. В. Яременко. Джерелами дослідження є метричні книги Успенської й Різвобогородицької церков містечка Пирятин за 1834–1838 рр. Це джерело дозволяє не лише провести антропонімічний зріз населення, але і простежити особливості вибору імен для новонароджених, їх відповідність правосланому церковному календарю (святцям). У роботі широко використані квантитативні методи дослідження.

Отже, у Пирятині за 5 років для іменування хлопчиків було використано 61 ім'я, дівчаток — 41. Коефіцієнт однойменності складає відповідно 4 та 6. П'ять найчастіше уживаних чоловічих імен (Іван, Василь, Петро, Федір, Михайло) отримали 44 % новонароджених хлопчиків; 5 найпопулярніших жіночих імен (Марія, Ганна, Параскева, Євдокія, Анастасія) — 46 % дівчаток. Існувала значна категорія (більша для хлопців) рідковживаних імен, що зустрічалися по 1 разу.

Щодо відповідності імені святцям, то лише близько третини дітей були названі чітко у відповідності із церковним календарем. Найчастіше — у 38 % випадків імена обиралися з обсягу 7 днів до чи після народження дитини. Отже, можливість вибору імені була, але в цілому ім'янаречення корелювалися зі святцями. Лише у 5 % випадків імена дітям були обрані загалом поза святцями. У цих випадках найчастіше обиралися імена Петро, Василь, Єфросинія та Марія. При іменуванні позашлюбних дітей, яких за 5 років зареєстровано 41, використовувався той самий набір імен, що і в містечку загалом. Якихось окремих імен, які б позначали походження дитини у майбутньому у Пирятині не використовувалось. Найчастіше такі діти отримували імена Іван, Петро, Федір, Василь, Тимофій, Марія, Євдокія.

З іншого боку, простежується відмінність у можливостях вибору імені — так, майже половина позашлюбних дітей були названі іменем чітко на дату свого народження, лише 22 % дітей отримали ім'я з обшпиру 2-7 днів від дати народження і всього 2 рази трапилися випадки іменування поза святцями.

Попович Вадим*(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студент)*

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ХАРКІВЩИНИ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

На превеликий жаль, в XX столітті наш край не оминула Друга світова війна. Харківщина стала ареною чотирьох кровопролитних битв, сотні тисяч харків'ян та жителів області перебували на фронтах, у партизанських загонах. Тривалий час Харківщина була окупована німецькими військами.

Дослідженню Другої світової війни була присвячена велика кількість робіт, зокрема популярністю серед воєнних істориків користується Харківський напрямок. Однак переважна більшість досліджень, що висвітлюють бої на Харківщині, написані в класичному військово-історичному ключі і ігнорують сучасні наукові тенденції. Окрім того, українська історична наука традиційно проявляє слабкий інтерес до подій Другої світової війни, таким чином більшість робіт написана закордонними дослідниками.

Антропологічний підхід до вивчення воєнної історії тільки починає набирати популярність у вітчизняній воєнно-історичній науці, хоча на Заході «war mentality», як напрямок в мікроісторії та історії повсякденності розвивається ще з 1980-х років. Дослідження «людського виміру» війни спрямоване на висвітлення соціально-психологічного аспекту «маленької людини» в ті буремні роки, дозволяє поглянути на війну не лише як на перелік битв, а й усвідомити її в більш ширшому спектрі, як соціокультурне явище.

Історики-красназнавчі дослідження Харківщини в роки Другої світової війни під новим кутом зору дозволять по-новому поглянути на чотири Харківські битви, дадуть змогу розкрити їх соціально-психологічний контекст, порівняти їх з загальними тенденціями, характерними для всього театру бойових дій. Ширшого погляду на об'єкт дослідження потребує і історія окупаційного режиму на Харківщині. В полі наукових інтересів красназнавства може опинитись тема колабораціонізму, що була зі зрозумілих причин тривалий час недослідженою.

У вітчизняному краєзнавстві є суттєвий потенціал для розвитку «людського виміру» у воєнній історії нашого краю. Багато матеріалу, який би міг стати основою таких досліджень, було зібрано ще в радянські часи, однак майже весь він страждає тенденційністю та однобоким висвітленням подій. Окрім того, історики-краєзнавці мають набагато більше можливостей поспілкуватись з безпосередніми носіями цінної інформації, яких, на жаль, з кожним роком стає все менше. Бої на Харківщині також добре висвітлені в радянській та німецькій біографістиці, що являється цінним джерелом особистісного сприйняття війни.

Антропологічний поворот в воєнній історії може сприяти переосмисленню матеріалу, накопиченого за ті роки, що минули після закінчення Другої світової війни. Розвиток воєнно-історичної антропології в краєзнавчих дослідженнях позитивно вплине на формування історичної пам'яті українського суспільства.

Потапов Олексій

(Полтавський юридичний коледж ННУ імені Ярослава Мудрого, викладач)

УЧАСТЬ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ У РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Важливим елементом механізму реалізації соціально-культурної політики будь-якої держави є органи місцевого самоврядування. Це пов'язано з тим, що в силу своєї безпосередньої близькості до місцевого населення, самоуправління зосереджують свою увагу на забезпеченні умов повсякденного життя місцевих жителів. Для створених у революційні роки перших демократичних дум вирішення соціально-культурних питань було ледве не головним завданням, при цьому особлива увага традиційно приділялась освітнім питанням. Особливої актуальності темі додає той факт, що, наразі, освітня галузь нашої держави переживає чергове реформування, отже збільшиться потреба вивчення не тільки зарубіжного, а й вітчизняного досвіду у цій сфері.

Одним із освітніх напрямків, який отримав «друге дихання» у своєму розвитку, після революційних подій стала позашкільна культурно-освітня робота. Вагому роль у розвитку позашкільної

освіти населення Києва відігравала міська дума та управа. Як свідчать тогочасні періодичні джерела, міська управа, ще з осені 1917 р., скликала наради за участю представників декількох десятків організацій. Серед останніх була розповсюджена анкета, яка мала виявити основні напрямки позашкільної роботи та проблемні питання її здійснення. На жаль, доводиться констатувати, що ґрунтовні відповіді на анкетні питання дало небагато респондентів. Проте, отримані дані свідчили, що ще з весни 1917 р. більшість організацій зосередили свою увагу на створенні вечірніх класів та навчальних курсів для дорослих. Наприклад, шкільна секція професійних союзів на кінець 1917 р. фінансувала діяльність 4 закладів позашкільної освіти та розробила кошторис на наступний 1918 р., який передбачав утримання 10 шкіл у першому півріччі та 15 — у другому. Жіночий демократично-республіканський союз, використовуючи безоплатну працю педагогічних працівників, у квітні 1917 р. організовував діяльність 12 шкіл, проте, вже у листопаді змушений був обмежитись підтримкою існування 2 шкіл, оскільки не міг вже безкоштовно залучати педагогічні кадри.

Важливою подією стало створення у міській управі при комісії з народної освіти підкомісії з питань позашкільної освіти. На останню покладалось вирішення ряду завдань: по-перше, розробка всіх питань позашкільної освіти, які підлягали розгляду у міській думі; по-друге, об'єднання роботи органів міського самоуправління та всіх громадських і приватних просвітницьких закладів, які вели культурно-просвітницьку роботу на території Києва; по-третє, вироблення приблизних програм, правил організації і ведення справ у тій чи іншій галузі позашкільної освіти, визначення мінімуму обов'язкових умов для субсидування міським управлінням закладів позашкільної освіти; по-четверте, створення мережі закладів позашкільної освіти.

Наостаннє, слід відзначити, що органи міського самоврядування Києва мали ще багато цікавих проектів, реалізації яких у повній мірі заважала фінансова криза.

Пошивайло Богдан

(НМЗУТ, молодший науковий співробітник)

ТАВРОВАНА ЦЕГЛА ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ КЕРАМОЛОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОЛЕКЦІЇ НМЗУТ В ОПІШНОМУ)

Опішне на кінець XIX ст. – на початок XX ст. — найбільший гончарний осередок Лівобережної України. В науковій літературі, найчастіше згадуються різного роду праці присвячені Опішненському глиняному посуду. Проте, саме в цей час, опішненські гончарі разом із посудом виготовляли тавровану цеглу. Саме таврована цегла є цінним джерелом для встановлення та введення, до наукового обігу інформації, про невідомих до сьогодні імен гончарів цегельників.

Першою працею, де звертається увага на опішненське цегельне виробництво, є монографія керамолога Івана Зарецького «Гончарный промысел Полтавской губернии», в ній автор, визначаючи асортиментом виробів, гончарну спеціалізацію майстра, згадує і цегельників. В подальшому він згадує цегельників описуючи гончарний промисел в цілому. Найґрунтовнішою, є праця керамолога Олеся Пошивайла «Народне цеглярство Полтавщини першої половини XIX–XX ст.» (1993) в ній автор дослідив технологію виготовлення цегли, історію її формування та вперше звернув увагу на клеймовану цеглу, як джерело для досліджень.

Слід відзначити монографію керамолога Віктора Міщанина «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» (1999), в якій автор згадує про цегельників, що проживали в цих гончарних осередках які, в свою чергу, межували із Опішним.

Проте, за умови отримання нових експедиційних, та архівних матеріалів стосовно цеглярства Опішного, які, в свою чергу, доповнять існуючі на сьогодні відомості стосовно цієї проблематики. Необхідно детально проаналізувати та систематизувати відомі зразки таврованої цегли опішненських майстрів. Щоб з'ясувати та ввести до наукового обігу невідомі імена гончарів-цегельників.

Повернемося до цегли, а саме до її особливостей. Зокрема, наявності на її поверхні тавра, її невеликих розмірів, та вогнетривких характеристик. Для початку зазначу, що ця цегла мала вогнетривкі характеристики, та використовувалася для будівництва різних обігрівальних

та теплових споруд (комини, печі тощо). Кольорова гама зразків цегли коливається від білого до блідо-рожевого кольору. Що ж до розмірів, то дійсно вона була меншою, «тоншою» від тогочасної будівельної, в середньому її розміри становлять 20х10х3 см., розміри тогочасна будівельної становили 26,6х13,3х6,7 см. [8]. На мою думку, такі розміри були продиктовані, саме її призначенням, адже її використовували для будівництва теплотехнічних споруд, які є значно меншими, ніж будинок в цілому. За таких умов, менший «формат» цегли був зручніший, під час кладки печі чи комини, до того ж, така цегла була тоншою, що дозволяла швидше нагріти стіну.

Більш детально зупинимося на характеристиці відтисків тавра на поверхні опішненської цегли. Зазвичай, такі відтиски є написами в яких відображено ініціали, або навіть повне прізвище автора.

Метою даного дослідження є, на прикладі колекції цегли НМЗУГ в Опішному, розшифрувати окремі ініціали зображенні на цеглі. Разом із цим, співставивши з новими даними польових експедицій, ввести до наукового обігу невідомі імена опішненських цегельників.

Дослідивши колекцію цегли із фондів НМЗУГ в Опішному. Було встановлено, що всю тавровану цеглу можна умовно розділити на три групи. А саме:

1. Цегла із зазначеним повним прізвищем автора;
2. Цегла із зазначеними ініціалів авторів;
3. Цегла, на якій зображено інші написи.

Спочатку зупинимося на цеглі таврованій написами повного ім'я та прізвища автора. Найчастіше на них зустрічається прізвище М'якоступ. Також, було виявлено інші зразки цегли, зі згадкою прізвища М'якоступ. У праці, «Народне цеглярство Полтавщини першої половини XIX–XX ст.» керамолога Олеса Пошивайла, подається зображення 7 відтисків тавр на цеглі з різними іменами та спільним прізвищем М'якоступ: Корній, Нечипір, Петро, Пилип, Сергій, Сила, Яків. Усі вони між собою були пов'язанні окрім професійних і родинними зв'язками [2, с.393]. Отже, маємо цілу родину цегельників.

Найбільше інформації є про Корнія М'якоступа, та його сина Макара. Отже, відомо що Корній М'якоступ був цегельником рік народження його не відомий, (можливо 1820-ті роки), рік смерті — 1922. Займався виготовленням цегли, та гончарного посуду, підчас формування цегли використовував працю членів сім'ї, зокрема, синів Федосія та Макара. Мав робітників (челядників), та учнів [ПМА]. Використовував клейма

із написами «М. К.» (М. К. — розшифровується М'якоступ Корній) та повністю написане ім'я та прізвище «Корній М'якоступ». На мою думку, більш пізнім є використанням цим автором напису прізвища повністю. Адже логічно було б припустити повне прізвище на цеглі є результатом самореклами та гарної якості продукції. Макар Корнійович 1900–1938 роки життя. Спочатку допомагав батькові формувати цеглу та гончарний посуд. Після смерті батька у 1922 році розпочинає сам виготовляти цеглу. Виготовляє цеглу до 1935 року з часу вступу до «Червоного гончаря». Цеглу власного виробництва таврував «М. М. К.» [ПМА].

Ще один гончар — цегельник Климентій Байбуза 1860–1870 роки — дата смерті і поховання невідомі. Жив і працював на хуторі Старі Млини (поблизу Опішного). Місце поховання невідоме. Виготовляв тоненьку вогнетривку цеглу, на якій ставив тавро «Климентій Байбуза», а також різноманітний гончарний посуд: як полив'яний, так і теракотовий. Після смерті дружини в роки голодомору 1932–1933 років перейшов жити в приїми в Опішне [4, с. 254].

Відомий гончар і цегельник Гладиревський Іван Степанович роки життя (1849–1919) жив і працював у Опішному. Промислом почав займатися в 1869 році. Мав велику майстерню з найманими гончарями і малювальницями. З цього випливає що цеглу яку виготовляв Івана Гладиревський, можна датувати 1869–1919 роками [5, с. 254].

Цегла із відтиском на таврові напису «Іван Оначко» належала однійменному авторові. Цікавості додає той факт, що цегла цього автора має два клейма напис на них ідентичний проте, обрамлення напису в одному випадку є сферичне в іншому випадку прямокутне. Важко точно прокоментувати, які фактори впливали на майстра щоб замінити клеймо. Оскільки напис на ньому не змінився, то скоріше за все, це була заміна зіпсованого знаряддя праці цегельника.

До майстрів, які найдовше виготовляли цеглу в домашніх умовах, можна віднести Олексія Яковича Жижурю. Він займався цеглярством та видобуванням глини, яку в свою чергу, продавав в артіль «Червоний гончар». Роки життя Олексія Яковича — 1895–1971. Народився і жив у Опішному, на кутку «Гончарівка». Цеглу виготовляв до 1950–1960 років. Про дату, коли він розпочав її виготовляти, точних відомостей не має, проте можна припустити, що починаючи із 1920-х років. А завершив свою діяльність як майстер-цегельник у 1950–1955-х роках.

У виготовленні продукції використовував працю членів сім'ї, зокрема, синів Івана та Олексія, останній з них, виготовляв і гончарний посуд.

Згідно відтисків на цеглі, можна ідентифікувати ще кілька майстрів відомості про яких нажалі зараз немає. Це Мищенко Дмитро, виготовляв цеглу із написом свого прізвища та зображенням колоска на правій стороні штампуги. Відомо, що цей майстер виготовляв цеглу в с. Глинське, що поряд із Опішним, в першій половині XX століття. Слід виділити плеяду цегельників відомих, саме завдяки своїм відтисками на цеглі власного імені та прізвища. А саме, це Сергій Шаблій, Трофим Галаган, В. О. Бордюг, Я. П. Гресько, Мирний Михайло Пантелеймонович. Проте, більш детальна інформація щодо цих майстрів на сьогодні є невідомою.

В подальшому, зупинимося на характеристиці цегли із відтиском ініціалів на її поверхні. Адже, розшифрувати напис на такій цеглі, тобто встановити авторство доволі проблематично. На допомогу, в цьому випадку, приходять польові керамологічні дослідження. Адже, саме із розповідей родичів можна з'ясувати, як позначав свою продукцію майстер. До того ж, часто такі вироби зберігаються саме в родичів та знайомих.

Ініціалами «Г. С.» позначав цеглу Семен Горілей [7, с. 63]. Семен Горілей роки життя (1882–січень 1942), займався виготовленням гончарного посуду та цегли. Мав власну майстерню де працювали найняті люди.

Цеглу із відтиском «Ж І А» робив Жилавець Іван Андрійович. Був репресований у 1937 році, під час наступу фашистських військ його було звільнено окупантами, після чого він повернувся до Опішного. Цеглу виготовляв протягом 1930 років. Місце проживання — Опішне, куток «Прогоня» (ПМА).

За твердженням керамолога Олеся Пошивайла, ініціали «З А» позначав Андрій Задорожний, «Г М» — Григорій Мякоступ, «Я Ш» — Яків Штанько, «В Б» — Бордюг. Автором цегли із написом «М. Ж.» був Матвій Жадан. Матвій Жадан роки життя (народився 1850–1860-ті роки – помер наприкінці 1920-х років – початку 1930-х років). Протягом останньої чверті XIX ст. – у першій половині XX століття займався виготовленням тоненької вогнетривкої цегли. Для виробництва цегли залучав найманих робітників.

Існує ще один умовний вид Опішненської цегли, на якій зазначено назву «Опішне», або написанні якісь інші знаки (намальовано

зірку, чи то серп і молот, символіку СРСР). Наприклад, назва населеного пункту на поверхні цегли слугувала як свого роду рекламний хід. Адаже, зазначаючи населений пункт, де виготовлено виріб, на ньому самому, майстер використовував відомий бренд гончарного осередку, підтверджуючи тим самим, якість виготовленого виробу.

Щодо радянської символіки на цеглинах, на мою думку, це теж свого роду політичний хід окремих майстрів. Тобто, завдяки зображенню цих символів на цеглі, вказували свою лояльність до нової влади. З огляду на це, таку цеглу можна датувати 20-30-ми роками ХХ століття.

Ще одним типом цегли була та, що виготовлена на гончарному заводі. На ній стоїть відбиток штампу «Художній керамік Опішня Харківської області». Час виготовлення такої цегли можна датувати входженням містечка до складу Харківської області, а саме першою половиною 1930-х років. Цеглу для будівництва печей із тавром «ХІ р КНС» виготовляли на хуторі Хижняківці колгосп «Культурний хлібороб», що був створений у 1930 році, до нього вступили і жителі сусіднього села Безруки. Напис на цеглині можна розшифрувати як «ХІ річчя КНС» (КНСи — комітети незаможних селян) [4, с. 184].

Підсумовуючи, зазначу, що цегла із вказуванням ініціалів на своїй поверхні є цінним джерелом для подальших досліджень у галузі біографістики. Адаже, розшифрувавши ці ініціали, ми встановлюємо ім'я та прізвища авторів. А за таких умов, перед нами з'являються нові перспективи для пошуку і встановлення більш детальних даних у родичів та знайомих цього майстра.

Виникає питання, що намагалися зобразити майстри цеглярі на своїй продукції. Логічним є пояснення, що відтиски тавра на цеглині повинні ідентифікувати виріб автора. Проте, за умови, що деякі майстри зазначали лише ініціали, а інші повністю прізвища, чи поряд з прізвищем вміщували назву населеного пункту (Опішне). То на мою думку, на початковому етапі, таврування мало на меті помітити авторство, того чи іншого цегельника, потім на більш пізньому етапі, тавро на опішненській цеглі стало більш інформаційним, на ньому почали розміщувати повне прізвище та назву населеного пункту (Опішне), цим самим ніби підтверджуючи якість виробу. Наприклад, Іван Гладиревський на цеглі власного виробництва вміщував зображення власних медалей які він отримав за участь у різних виставках. Цим самим рекламує якість своєї продукції.

Підсумовуючи наведені вище дані, можна зробити висновок, що таврована цегла виробництва опішненських майстрів є цінним інформаційним джерелом для вчених-керамологів. Завдяки дослідженню відтисків тавр на цеглі, можна визначити прізвище або ж ініціали її автора. Ця інформація після зіставлення із архівними та польовими матеріалами, дасть змогу визначити невідомі до цього часу імена гончарів-цегельників. А іноді, окрім біографічних даних, з'ясувати окремі факти із життя майстрів, час, коли вони займалися цим промислом, та основні життєві віхи. Ця інформація постає цінною джерельною базою для керамологічної біографістики, предметом дослідження якої є саме вивчення даних про майстрів-гончарів, та їх життєвого шляху.

1. Зі спогадів Лідії Дик 1.12.2008 року. Опішне. — Приватний архів Богдана Пошивайла.
2. Зі спогадів Єфросинії Окари. 3.02.2009 року. Опішне. — Приватний архів Богдана Пошивайла.
3. Зі спогадів Параски Марехи 3.02.2009 року. Опішне. — Приватний архів Богдана Пошивайла.
4. Міщанин Віктор. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки, Опішне: Українське народознавство. 1999. — С. 367.
5. Пошивайло Олесь «Народне цеглярство Полтавщини першої половини XIX–XX ст.» // Українське гончарство, Видавництво «Молодь», видавничий центр «Українське народознавство». — Київ-Опішне, 1993. — С. 386-400.
6. Зарецкий И. А. Гончарный промысел Полтавской губернии / И. А. Зарецкий. — Полтава: Типо-литография Л. Фришберга, 1894. — 3 нєн., II, 126, XIII, VI, 11 с.
7. Щербань А., Щербань О. Гончарська родина Горілеїв / А. Щербань, О. Щербань // Берегиня. — 2009. — Число 1 (60). — С. 57-66.
8. Ягодин В. Г. Кирпичное производство. Практическое руководство для вялки доброкачественного кирпича ручным и машинным способом: Второе исправленное издание / В. Г. Ягодин. — Москва-Ленинград: Государственное издательство, 1930. — С. 152.

Рига Данило*(НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
молодший науковий співробітник)*

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ
ЕКСПОНАТІВ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ,
НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО
ОБЛАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
(КРАЄЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Минуле століття відзначилось трагічними подіями в житті міста Чернігова. Багато подій з минулого і зараз є доволі невідомими. Тому саме краєзнавчі дослідження деякою мірою розкривають тасмніці з минулої історії Чернігова.

Наприкінці 30-х років XX століття, Чернігів був мальовничим невеликим містечком з населенням приблизно біля 70.000 осіб. Місто розвивалось, збільшувалось населення. В Чернігові працювали підприємства, навчально-виховні установи та культурні заклади. Серед культурних закладів міста тієї доби, на особливу увагу заслуговує Чернігівський історичний музей.

У 1939 році Чернігівський державний історичний музей був визнаний об'єктом республіканського значення і в цьому ж році він був переведений на республіканський бюджет. Відомо, що на цей час його колекції нараховували понад 60 тисяч пам'яток, а бібліотека музею — понад 40 тисяч томів книг. Перші німецькі бомбардування Чернігів пережив 27 червня 1941 року. На початку липня 1941 року почалась масова евакуація людей, промислових підприємств, та культурних цінностей [1, с. 14-15]. В липні 1941 р., був зруйнований Чернігівський залізничний вокзал.

Докладної розвідки вимагають численні згадки працівників музеїв про факти вилучення найдорогоцінніших експонатів з фондів музеїв спецпідрозділами НКВС. Ці акції не документувались, відбувалися в атмосфері суворой секретності. Про аналогічні дії НКВС вже по війні свідчили й працівники Чернігівського історичного музею. Доля цих скарбів лишається і сьогодні невідомою. На початку війни у липні 1941 р., музей припинив свою діяльність, колекції готували до евакуації. С 18 по 25 серпня 1941 р. Близько 30.000 музейних експонатів вивезли на схід. Нажаль, деякі колекції залишилися в місті [2, с. 51-54].

У серпні 1941 р. частина музейного зібрання була евакуйована до м. Уфи і м. Чкалова (Оренбурга). Під час бомбардування міста 26-27 серпня 1941 р. будинок Чернігівського історичного музею було зруйновано. Скільки було втрачено — невідомо. Під час війни була втрачена фондова документація та списки евакуйованих речей. Ось така офіційна версія подій того часу [3, с. 37]. Так як залізничний вокзал було вже зруйновано, евакуація музейних цінностей відбувалась на вантажівках ЗИС 5.

Як свідчать архівні документи, значна частина музейних експонатів, незалежно від засобів евакуації зазнала атак німецьких військових літаків під час руху або на проміжних зупинках. Зокрема, під бомбардування потрапили транспорт з цінностями Чернігівського історичного музею [4, с. 49].

Однак, існує думка, що саме в цей час наприкінці серпня 1941 року, частина музейної колекції, ще до масованого бомбардування німецької авіацією міста, тобто до 26-27 серпня 1941 р., була схована, але ким і куди, наразі невідомо.

8 вересня 1941 р. німецькі війська зайняли Количівку на півдні та село Шестовицю на заході від Чернігова. Місто і зосереджені довкола радянські війська опинились в оточенні. Німці продовжували бомбардування і звужували кільце оточення. Генерал Москаленко, який керував рештками сил, нарешті отримав дозвіл на відступ. Ситуація ускладнювалась тим, що мости через Десну, залізничний та автомобільний, вже були підірвані, тому було віддано наказ пробиватись від Чернігова до понтонної переправи, яку облаштували нижче села Шестовиці.

Німецька окупація Чернігова тривала з 9 вересня 1941 по 21 вересня 1943 року. Під час Другої Світової війни населення міста скоротилось в декілька разів. Але культурне та музейне життя не зупинилось.

Восени 1941 р. краєзнавець та працівник Чернігівського історичного музею С. Баран-Бутович, після встановлення у Чернігові німецької влади, очолив відділ культури та освіти міської управи і значною мірою прислужився збереженню пам'яток старовини за тих надзвичайно складних умов. За його ініціативою було, зокрема, створено Архівне управління і так званий «музейний фонд», співробітники яких (близько 10 осіб) рятували залишки колекцій, за незначним винятком покинуті напризволяще та значною мірою зруйновані під час бомбардування міста у серпні 1941 р. Активно велись розкопки на згаданому музею,

під час яких було виявлено і частково описано понад 3.000 цінних музейних експонатів.

Напередодні визволення Чернігова він виїхав на захід, але невдовзі повернувся і був заарештований сталінськими спецслужбами. На підставі вироку військового трибуналу був вбитий у тюрмі НКВС 1944 р.; водночас комуністи знищили і його науковий архів.

Влітку 1942 року в м. Оренбурзі розмістили колекцію Чернігівського музею [5, с. 122-128]. Оренбург у ті роки став найбільшим містом «зберігачем» архівної документації. Влітку 1942 р. у місті розмістили частину колекції Чернігівського обласного історичного музею. Експонати, що надійшли, змогли й вкрилися пліснявою. Історичні цінності були запаковані у 51 ящик і 10 скринь. А. Федорова констатує: «Чкаловці прийняли дев'ять гармат, 13 дзвонів. Чернігівський музей евакуював особисті речі Б. Хмельницького, І. Мазепи, І. Скоропадського, колекцію вогнепальної і холодної зброї. Серед експонатів знаходились Євангелія й ікони, тканини й вишиті Чернігівський, Стародубський, Новгород-Сіверський герби, церковний одяг, плащаниці. Козачу колекцію представляли сідла, зброя, батоги, чубуки. Всього по опису числилося 1.398 експонатів». Однак наведені неповні дані про кількість експонатів. Речі з Чернігівського музею були розміщені у будинку № 72 по Пролетарській вулиці (будівля збереглась). Також до м. Оренбурга надійшли цінності з трьох музеїв Дніпропетровська [6, с. 54].

Цікаво, що в своїх спогадах колишній працівник Чернігівського музею О. Повод, котра працювала в музеї в 40-х роках ХХ століття, тобто після закінчення Другої Світової війни, подає таку інформацію: «Інвентарні книги на експонати музею пропали. Де і як — не знаю?! Попко стверджував, що вони були евакуйовані. Але повернулися цінності без інвентарних книг. Приходили речі положень в ящики, і в ящик покладено список. У деяких писалося найменування речі і інвентарні №, а в деяких лише інвентарні номери. Тут на місці ми звіряли номери на експонатах зі списками. Начебто все було правильно».

Перед Великою Вітчизняною війною фонди музею нараховували 60 тис. експонатів, а його наукова бібліотека — 40 тис. томів різної літератури. Війна, окупація Чернігова фашистами згубно позначилися на розвитку фондів Чернігівського історичного музею (далі — ЧІМ). Частина експонатів була відправлена в евакуацію до Башкирії. Багато з історичних цінностей, що залишилися в місті, постраждали під час бомбардувань, або були вивезені в Німеччину. Так, колекція

старовинного живопису, експонувалась в Борисоглібському соборі, в 1941 р. серйозно постраждала під час пожежі, що виникла внаслідок попадання бомби [7, с. 141-148].

Цікаву інформацію надає у своїй статті доктор історичних наук С. Леп'явко. Його публікація надає додаткову інформацію про стан чернігівських церков у 1941–1943 рр., так як саме фотографії є специфічним і важливим видом історичних джерел. С. Леп'явко вказує в своїй статті: «найбільшим відкриттям щодо історії руйнування храмів міста стали світлинки Борисоглібського собору. Всупереч попереднім уявленням, що собор було зруйновано у серпні-вересні 1941 р., виявилось, що тоді в нього потрапила лише одна бомба. Та й то, не в сам давньоруський храм, а в дзвіницю XVII ст.

Таким чином, собор було частково зруйновано пізніше, уже у вересні 1943 р.». Ось, така цікава інформація, яка дозволяє припустити, що все ж таки частина фондів Чернігівського історичного музею, могла бути вивезена до Німеччини, під час відступу німецьких частин з Чернігова у вересні 1943 року [8, с. 35].

Цікаво, що у місцевому періодичному виданні того часу, станом на 1942 рік зазначалось, що всі цінні пам'ятки історичного музею загинули [9, с. 2]. Після закінчення Другої Світової війни фонди ЧІМ значно зменшилися, втративши 27 тис. експонатів і 37 тис. томів музейної бібліотеки [10, с. 3].

Україна перший неповний список культурних втрат офіційно передала Німеччині тільки в 1994 році. Це каталоги з переліком цінностей, вивезених з Харківського, Чернігівського, Сімферопольського краєзнавчих музеїв, Севастопольського художнього, Національного художнього, Музею західного і східного мистецтва, Київського музею російського мистецтва, Львівської картинної галереї. Німці кажуть, що в їхніх фондах немає тих об'єктів, які ми шукаємо. Вони могли бути вивезені назад в Союз, розграбовані, могли загинути під час бомбардувань.

Таким чином, питання збереження музейних експонатів в роки Другої світової війни і зараз недостатньо досліджене питання. На сьогодні доволі важко констатувати, куди поділась частина музейних експонатів з Чернігівського історичного музею, в цей історичний час.

Є деякі версії стосовно цього питання. Зважаючи на катастрофічне руйнування міста під час Другої Світової війни, скоріше за все велика частина експонатів музею була втрачена.

Однак, є версія про те, що частина музейної колекції була вивезена до Німеччини. Існує ще більш цікава, гіпотеза про те, що частина музейної колекції була схована, і на сьогодні потребує тільки часу на її пошук. Але чи є вона, на жаль, на сьогоднішній час ми не знаємо відповіді на це важливе питання.

Джерела та література:

1. Лепявко С. Чернігів у роки війни (1941–1943) / С. Лепявко. — Чернігів: Видавець Лозовий В., 2011. — С. 14-15.
2. Арендар Г., Лихачова С. Чернігівський історичний музей у 20-90-ті роки / Г. Арендар., С. Лихачова // Родовід. — 1996. — № 2. — С. 51-54.
3. Максакова Л. Спасение культурных ценностей в годы Великой Отечественной войны / Л. Максакова. — М., 1990. — С. 49.
4. Кот С. Українські культурні втрати під час Другої Світової війни / С. Кот // Розбудова держави. — 1996. — № 4. — С. 37.
5. Омельченко Ю. Музейне будівництво на Україні в 1921–1945 рр. / Ю. Омельченко // Український історичний журнал. — 1975. — № 3. — С. 122-128.
6. Блакитний М. Дзвін «ГОЛУБ» та перебування експонатів Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського у евакуації в м. Оренбург / М. Блакитний // Сіверянський літопис. 2016. — № 3 — С. 54.
7. Линюк Л. XIV Археологічний з'їзд і музей Чернігівської губернії вченої архівної комісії / Л. Линюк // Скарбниця української культури: Зб. наук праць. — Вип. 11. — Чернігів, 2009. — 187 с. — С. 141-147.
8. Леп'явко С. Чернігівські храми під час війни (за німецькими світлинами) [Електронний ресурс] / С. Леп'явко // Хрещення Київської Русі: визначна подія в історії українського народу. Матеріали науково-практичної конференції. Чернігів 2013. — С. 35. — Режим доступу: http://www.cult.gov.ua/_ld/1/154_ZBIRNIK_HRECHEN.pdf
9. Голод Ф. Зберегти рештки експонатів / Ф. Голод // Українське Полісся. — 1942. — 11 січня. — Ч. 5.
10. Сто років Чернігівському історичному музею // Красназнавство та шкільний туризм. — 1997. — № 2. — С. 3.

РОЛЬ ВЧИТЕЛІВ-КРАЄЗНАВЦІВ НЕВЕЛИКИХ МІСТ ТА СЕЛИЩ У РОЗВИТКУ АРХЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Важливу роль у поповненні державних музейних колекцій відіграють пам'ятки археології. Але професійним археологам не під силу охопити всю територію країни, щоб виявити безцінні для історії пам'ятки. Це можуть бути поодинокі знахідки чи ряд артефактів, або навіть цілі поселення, які могли б лишитися невідомими кваліфікованим дослідникам, якби не пильність та ентузіазм місцевих вчителів. Вони звертаються до компетентних органів, коли підозрюють про цінність знахідок, та часто самі стають ініціаторами проведення досліджень на певних територіях.

Одним з найвідоміших таких випадків з минулого століття є відкриття салтівської археологічної культури. Тоді дослідження почав місцевий учитель — В. О. Бабенко, який виявив і дослідив 10 перших ранньосередньовічних поховань в обривах Капіносового яру на правому березі Сіверського Дінця. Отримавши відомості про ці розкопки, до дослідження підключилися й професійні науковці: історики та археологи з Харківського університету, а також члени Попереднього комітету з підготовки харківського Археологічного з'їзду. Це відбулося напередодні XII Археологічного з'їзду, який пройшов у 1902 році, де й було опубліковано перші результати досліджень: О. М. Покровський «Верхньо-Салтівський могильник», В. О. Бабенко «Розкопки катакомбного могильника в Верхньому Салтові, Вовчанського повіту, Харківської губернії».

Більш сучасний приклад знаходимо у Кіровоградській області стосовно пам'яток Кам'яного Завалля. Вперше пункти археологічного значення тут були виявлені у 1974 році археологічною розвідкою Одеського державного університету імені І. І. Мечникова під керівництвом В. Н. Станко. З того часу і майже до XXI століття на цих об'єктах не проводилось жодних досліджень, аж поки до роботи не взявся місцевий краєзнавець, вчитель історії загальноосвітньої школи смт. Завалля — О. С. Пересунчак, який проводив тут розвідки у 1998–2008 роках. Ним було локалізовано трипільське

поселення (Кам'яне-Завалля 1), а також на поселеннях черняхівської культури був зібраний багатий підйомний матеріал, здебільшого римського часу (О. С. Пересунчак «Нові трипільські поселення на Південному Бугі», 2012; «Пам'ятки археології в районі середньої течії р. Південний Буг», 2014). Згодом до дослідження цих пам'яток долучилися дослідники з Подільсько-Причорноморської експедиції ОАМ НАН України та археологи з ОНУ імені І. І. Мечникова.

Як ми бачимо, нерідко ініціатива досліджень археологічних об'єктів йшла від людей, які були безпосередньо знайомі з особливостями місцевого ландшафту та історії, і не завжди це були кваліфіковані науковці. Але їхній внесок у розвиток знань, як щодо локальної історії, так і щодо історії періоду, до якого належать знахідки — безцінний. На жаль, таких людей дуже мало, тому багато артефактів і досі залишаються невідомими для науки, зберігаючись у темних куточках різних областей України.

Рудь Сергей
(ХДС, студент)

ХРАМ УСЕКНОВЕНИЯ ГЛАВЫ ИОАННА ПРЕДТЕЧИ КАК ПАМЯТНИК ИСТОРИИ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ЭПОХИ

В данном докладе рассматривается история храма Усекновения главы Иоанна Предтечи. Храм, построенный в середине XIX в. в русско-византийском стиле, является одним из самых старых в Харькове. На данный момент тема недостаточно раскрыта. Работа с источниками в архивах и их анализ показывает её актуальность.

В архиве Харьковской епархии имеются сведения об известных личностях, непосредственно связанных с историей храма, среди которых святитель Иннокентий (Борисов), выдающийся харьковский богослов, писатель, историк, член Харьковской городской думы; член Государственного совета, протоиерей Тимофей Иванович Буткевич, чьи труды используются и в наше время; протоиерей Иоанн Христович Пичета.

В отличие от городских храмов, он не был разрушен, однако богосборцы уничтожили все его внутреннее убранство, разорив дорогую церковную утварь и бесценные иконы. Несмотря на страшные

бомбардировки, святому храму не был причинен ущерб, только один снаряд попал в его северо-восточный угол, да и то причинил ему незначительное повреждение. 70-е годы прошлого столетия тоже были непростыми для святого храма.

Настоятелю, протонерею Ярославу Бовтюку храм достался в плохом состоянии. Крыша была дырявая, купола протекали, штукатурка и альфрейная побелка осыпались, стены остались без росписи. Много усилий требовалось, чтобы восстановить храм. Шло время и храм возрождался, становился все краше и краше. За свой многолетний пастырский труд настоятель храма награжден орденом святого равноапостольского князя Владимира первой и второй степени и орденом преподобного Сергия Радонежского, около десятию орденами УПЦ.

Сабадаш Влада

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студентка)

ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ НА СТОРІНКАХ ХАРКІВСЬКОЇ ПРЕСИ (1920-ТІ–1930-ТІ РР.)

У науковій літературі проблема відображення політики українізації на сторінках республіканської та регіональної преси вивчена недостатньо. На сьогодні нараховується лише кілька робіт, присвячених цій тематиці. Серед дослідників процесу українізації слід назвати Г. Єфименка, В. Даниленка, Я. Верменича, К. Шпакович, О. Коляструк.

Мета дослідження — на основі аналізу газет «Вісти ВУЦВК», «Комуніст», «Харьковский пролетарий» та «Селянин Харківщини» з'ясувати характерні особливості відображення політики українізації в республіканській та регіональній пресі 1920-х–1930-х рр.

Методологічна основа дослідження — використання технології баз даних, а саме СУБД MS Excel. База даних дозволила систематизувати статті та здійснити їх формальний аналіз. Для досягнення поставленої мети також були використані порівняльно-історичний та статистико-аналітичний методи дослідження.

Новизна дослідження полягає в порівнянні динаміки згадування українізації на сторінках республіканської та регіональної преси 1920-х–30-х рр. У результаті дослідження було з'ясовано, що пресі належала важлива роль у реалізації та поширенні українізації.

Регіональні газети більше уваги приділяли питанням української мови, літератури та культури, ніж республіканські. Протягом 1929–1933 рр. в пресі відбувалось зменшення частоти згадування українізації. Разом із тим, були зафіксовані «спалахи» висвітлення політики українізації в 1930 р. в газеті «Харківський пролетар» та в 1931 р. в газеті «Комуніст». У першому випадку це було пов'язано з українізацією видання, а в другому — зі святкуванням п'ятиріччя з часу українізації газети.

Таким чином, на сторінках республіканської преси більше уваги приділялося проблемі українізації державного апарату, а регіональної преси — питанням української мови та літератури, історії та культури. Емоційний фон переважної більшості статей можна охарактеризувати як нейтральний. Загалом, республіканська та регіональна преса репрезентувала цілісний образ українізації, оскільки торкалася різних аспектів цього процесу.

Селегєєв Сильвестр

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студент)

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТА ПОБУТ НАРОДНИХ БІБЛІОТЕК-ЧИТАЛЬНЬ м. ХАРКОВА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Народні бібліотеки-читальні м. Харкова (далі — НБЧ), що були відкриті місцевим Товариством поширення в народі грамотності (далі — ХТПНГ), неодноразово привертали увагу дослідників (Д. І. Багалій та Д. П. Міллер, Н. Я. Фрідьєва, Т. В. Коломієць та ін.). Однак їхнє матеріальне становище та побут поки що не ставали предметом спеціальної розвідки. Така спроба пропонується у даних тезах.

Для початку варто зазначити, що створені громадською організацією НБЧ Харкова, в свою чергу, також працювали на так званих «громадських засадах». Про це важливо пам'ятати при розгляді матеріально-побутових умов їхньої діяльності.

Організувавши бібліотеки-читальні, ХТПНГ надало їм широку автономію. Справами кожної НБЧ керував спеціальний комітет (з 1911 р. — комісія). Саме він займався фінансовими та матеріально-побутовими справами книгозбірні.

Кожна НБЧ мала свою касу, окрему від каси правління ХТПНГ. Основними джерелами її поповнення були: кошти, що надходили від ХТПНГ; збір із вистав та лекцій, проведених на користь тієї чи іншої бібліотеки-читальні; благодійні пожертвування; субсидія від міської управи; засоби, що надходили від Комітету піклування про народну тверезість, членські внески тощо. В середньому річний бюджет однієї НБЧ становив близько 1000-2500 рублів.

Цього загалом вистачало, щоб задовольняти мінімальні, «життєво необхідні» потреби бібліотек-читалень. Втім, відчутна фінансова обмеженість, а іноді незабезпеченість чи скрутність, були невід'ємною складовою діяльності вказаних книгозбірень протягом всього періоду існування. Дана обставина зіграла свою роль і в формуванні, підтриманні та оновленні побуту НБЧ.

Окрім Першої НБЧ імені М. О. Некрасова, бібліотеки для народу м. Харкова не мали своїх власних приміщень. Книгозбірні винаймали їх у фізичних чи юридичних осіб, створюючи там умови для зберігання книжкового фонду та обслуговування читачів. Це були невеликі кімнати, подекуди доволі тісні. Для освітлення у вечірній час використовувалися звичні для того періоду гасові лампи. Згодом з'явилася електрика. Опалення зазвичай було пічним на дровах та вугіллі. Інтер'єр складався з різноманітних шаф, стійок, конторок, столів, стільців тощо. Характерним елементом внутрішнього простору НБЧ були картини, портрети відомих вітчизняних та зарубіжних письменників. Обов'язково у бібліотеці-читальні висів портрет діяча, ім'ям якого була названа книгозбірня.

Книги зберігалися у шафах, на полицях; карткові каталоги — відповідно у спеціальних ящиках. Серед канцелярії, якою користувалися співробітники НБЧ, можна назвати пір'яні ручки, чорнильніці, олівці, прес-пап'є, різноманітні штемцелі і т. д.

Отже, матеріальне становище НБЧ м. Харкова характеризувалося, з одного боку, відносною стабільністю, а з іншого — відчутною фінансовою обмеженістю, подекуди — взагалі незабезпеченістю чи навіть скрутністю. Названа обставина позначилася і на побуті книгозбірень, який, безумовно, хоч і підтримувався у належному стані завдяки відчайдушній роботі керівників та співробітників бібліотек-читалень, але все одно залишав бажати кращого.

Соляник Дмитрій

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студент)

**ОБНОВЛЕНЕЦ, АВТОКЕФАЛИСТ, БОРЕЦ
С КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ:
СВЯЩЕННИК ИОАНН ФИЛЕВСКИЙ В 20-Е ГГ. XX В.**

Одним из ярчайших украинских деятелей обновленческого движения 1920-х гг. был харьковский священник Иоанн Филевский. Представляется важным понять, как протоиерей из провинции стал одним из главных лиц данного движения, насколько его взгляды были идентичны взглядам соратников. Учитывая слабую изученность жизни о. Иоанна, считаем, что данная тема является актуальной.

Источниковая база исследования представлена статьями о. Иоанна, напечатанных в различных периодических изданиях и материалах Государственного архива Харьковской области. Среди специальных работ, посвященных жизни И. Филевского, выделим труды Д. Ю. Михайличенко, С. А. Стеблева. Отдельные вопросы жизни о. Иоанна разработаны А. А. Бондаренко, И. А. Михайлиным и другими исследователями.

В ходе исследования был использован контекстный подход в рамках интеллектуальной истории, а также подходы социальной биографии.

В феврале 1923 г. Иоанн Филевский участвовал в Епархиальном съезде духовенства и мирян. Там он стал Почетным председателем и выступил с докладом. Была резко поднята тема о женатом епископате. В целом, этот вопрос в наибольшей мере привел к разногласиям в группах обновленцев, чьи идеи формировали их лидеры (В. Красницкий, А. Введенский, А. Грановский). Объединение «Живая Церковь», куда входил о. Иоанн, как и «Союз Общин Древле-апостольской Церкви», выступали за необходимость существования женатого епископата, когда Союз возрождения Церкви отрицал такую возможность. Говорилось в докладе Филевского и о необходимости представить автокефалию украинской православной церкви и другим национальным церквям.

На Всеукраинском обновленческом съезде в Киеве (1923 г.) он произнес речь о задачах съезда, был избран членом президиума. Там же о. Иоанна возводят в сан протопресвитера. Вероятно, этому

поспособствовало наличие старых контактов в обновленческих кругах и активная деятельность на этом поприще. В мае того же года о. Иоанн принимает участие во «Втором Поместном Всероссийском соборе», где произнес доклад об автокефалии Украинской церкви.

Отметим, что «Живая церковь» не считала дружественной УАПЦ, несмотря на их общую платформу автокефальности. В материалах, опубликованных о. Иоанном в советской прессе, отчетливо видно, что он стал на защиту власти большевиков. К примеру, в статье «Живая церковь о раскаянии Тихона» (1923 г.): «Фигура «патриарха всея Руси» была создана для политической борьбы в недрах церкви с советской властью...». Но негатив к идее патриаршества у Филевского был замечен еще в начале XX в. и был его личным убеждением, совпав в 1920-е гг. с общественно-политической обстановкой в государстве.

Таким образом, можно говорить, что действия Филевского в обновленческом движении в рассмотренный период становятся радикальными, он перенимает риторику группы обновленцев «Живая церковь» и большевиков, которые во многом совпали с его взглядами, сформировавшимися до 1917 г.

Стороженко Ирина

(ХНУ имени В. Н. Каразина, студентка)

ВОСПРИЯТИЕ И ВОПЛОЩЕНИЕ ТОЛСТОВСКИХ ИДЕЙ ЧЛЕНАМИ КОММУНЫ «ЖИЗНЬ И ТРУД»

Религиозно-этическое движение, возникшее под влиянием идей писателя Л. Н. Толстого, занимает важное место в российской истории и культуре. Начав свое развитие в интеллигентской среде, оно достаточно быстро закрепилось в мировоззрении части крестьян.

Актуальным представляется проследить восприятие идей Л. Н. Толстого его последователями. На основе изучения переноса идей Л. Н. Толстого в интеллигентскую и крестьянскую среду можно проанализировать трансформацию и адаптацию толстовских идей в российском обществе.

В историографии тема толстовства является хорошо изученной. Среди исследователей, уделивших внимание данной проблематики, стоит отметить Т. В. Петухову, О. Ю. Редькину, Е. В. Агарина

и М. Поповского. Однако, мало внимания было уделено вопросу о переносе, трансформации и адаптации толстовских идей в российском обществе.

Новизна темы заключается в том, чтобы на основе коммуны «Жизнь и труд» изучить этот аспект более подробно, используя современные методы, подходы и направления.

Важными источниками по данной теме являются работы А. Н. Толстого: «Исповедь», «Крейцерова соната», «В чем моя вера?», «Воскресение», «Воспоминания крестьян-толстовцев» изданные А. Б. Рогинским, изданный А. С. Пругавиным сборник «О Лье Толстом и толстовцах: Очерки, воспоминания, материалы», воспоминания интеллигентов В. И. Алексеева, И. Абрамова и В. Ф. Булгакова.

Рассматривая различные аспекты жизни членов коммуны «Жизнь и труд», можно более детально подойти к изучению мировоззренческой стороны данного движения. У толстовцев можно проследить особые представления о материальном мире, принципах братства, свободе, браке и пищевых запретах, унаследованные от А. Н. Толстого. Мировоззрение движения включало в себя ряд противоречий, так как члены коммуны, имея разный социальный статус, привычки и поведение, формировали свое особое понимание учения А. Н. Толстого, которое в некоторых случаях, имело от него отличительные черты.

Члены коммуны «Жизнь и труд» были обречены на тяжелые условия существования, переселившись из Подмосковья в Сибирь. Однако именно в коммуне сохранялось и поддерживалось единство идей, что дает возможность проследить воплощение толстовских идей целыми коллективами.

Таким образом, трансформация и адаптация толстовских идей в российском обществе имела ряд особенностей, которые повлияли на формирование мировоззрения у последователей А. Н. Толстого. Исследуя восприятие и воплощение толстовских идей в коммуне «Жизнь и труд» можно более детально изучить мировоззренческую сторону движения.

Страхов Павел*(ХДС, студент)*

СВЯЩЕННОМУЧЕНИК КОНСТАНТИН (ДЬЯКОВ), МИТРОПОЛИТ КИЕВСКИЙ И ВСЕЯ УКРАИНЫ, И ЕГО СЛУЖЕНИЕ НА ХАРЬКОВСКОЙ КАФЕДРЕ

Архипастырская деятельность священномученика Константина (Дьякова) протекала в страшное, разорительное для Православной Церкви время. Следствием всеобщего духовного опустошения было разорение архивного комплекса, предпринятое богоборческой властью, с целью лишить грядущие поколения нашего народа его священной истории. Документальных данных об архипастырской деятельности митрополита Константина (Дьякова) очень мало, это объясняется как личной скромностью самого владыки, так и разбросанностью документов, в том числе и следственных дел, по архивам.

В наше время, когда закончились открытые гонения на Церковь и появился доступ к различным скрываемым ранее материалам, связанным с деятельностью активных церковных деятелей, стало возможным говорить о вкладе митрополита Константина (Дьякова) в церковную и общественную жизнь города Харькова для того, чтобы последующие поколения могли хранить память об этом выдающемся человеке.

В страшные годы революции, практически с первых дней своего существования, советская власть пыталась поставить Церковь «вне закона». Двадцатые годы были также временем церковных смут и нестроений. «Обновленцы» и «автокефалисты», а то и просто самозванцы в рясах, раздирали Церковь Божию, сея смуту в людских сердцах. В эти страшные годы священномученик Константин хранил верность Матери-Церкви и её законному предстоятелю — Святейшему Патриарху Тихону. 21 сентября 1924 г. архимандрит Константин был рукоположен во епископа и назначен епископом Сумским, временно управляющим Харьковской епархией. В городе активно шло закрытие церквей и передача их под культурно-просветительские учреждения.

Как достойнейший украинский архипастырь, владыка Константин был возведён в сан митрополита и назначен митрополитом Харьковским и Ахтырским, Патриаршим Экзархом Украины. С 1927—

1937 года митрополит Константин являлся членом Временного Патриаршего Священного Синода, принимал активное участие в разработке документов, которыми определялся весь строй церковного управления, в частности «Декларация» 1927 года, которая позволила Церкви устоять при богоборческой власти и предотвратить полное закрытие храмов.

После возвращения столицы в Киев в 1934 году владыка был переведён на новую столичную кафедру и назначен митрополитом Киевским, Патриаршим Экзархом Украины. Как один из крупнейших церковных иерархов он играл ключевую роль в процессе по обвинению церковнослужителей в антисоветской деятельности. 17 октября 1937 года был арестован, подвергался пыткам для получения признания в организации контрреволюционной группы духовенства, в чем не сознался. 9 ноября 1937 года был убит во время допроса. Вместе с множеством замученных заключенных, тело было брошено в овраг на Лукьяновском кладбище.

Священномученику Константину, как и многим верным сынам Церкви Христовой, пришлось пройти настоящий конвейер смерти. Его трудами устояла духовность на Харьковской земле, что позволило множеству верующих с христианским достоинством преодолеть страшнейшие испытания в истории существования Православной Церкви.

Топчий Данило

(ХНПУ імені Г. С. Сковороди, студент)

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В. О. ГОРОДЦОВА НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Розкопки почесного науковця Василя Олексійовича Городцова (1860–1945) на Сіверському Дінці дали вітчизняній науці багатющий археологічний матеріал. Перш за все, він представ як першовідкривач археологічних культур доби бронзи — ямної, катакомбної, зрубної.

Актуальність теми. У цій роботі ми спробуємо з'ясувати харківські сторінки наукової біографії В. О. Городцова та його внесок у дослідження старожитностей нашого краю. Широкий матеріал для дослідження обраної теми дають дореволюційні публікації

результатів його археологічних досліджень у Придонців'ї в збірниках праць XII та XIII археологічних з'їздів.

Мета дослідження полягає у висвітленні та аналізі археологічних матеріалів В. О. Городцова на прикладі дослідження Харківського краю, який багатий пам'ятками археології, що свідчить про давнє заселення й складні історичні шляхи народів, які в ньому мешкали в різні періоди.

Комплексно, на підставі широкого кола різноманітних джерел розкрити хід і результати археологічних досліджень В. О. Городцова в Придонців'ї.

Виклад основного матеріалу. Щоб з'ясувати внесок В. Городцова у вивчення старожитностей Харківщини, варто насамперед з'ясувати перебіг його наукових досліджень на території нашого краю від задуму до реалізації.

Голова Московського археологічного товариства П. С. Уварова на XII Археологічному з'їзді ініціювала масштабні розкопки курганів під керівництвом Городцова [4, с. 105].

Влітку 1901 року В. О. Городцов проводить свої перші розкопки курганных могильників на території Ізюмського повіту Харківської губернії. Загальним напрямом досліджень був басейн Сіверського Дінця. Впродовж чотирьох місяців роботи було виявлено й розкопано дві неолітичні стоянки, 107 курганів з 244 похованнями [4, с. 100].

Результатом робіт у басейні Сіверського Дінця стає створення вченням хронології бронзової доби зазначеного регіону, заснованої на стратиграфічних спостереженнях, а також на типологічному аналізі поховальних споруд і підкурганных знахідок. Так вперше у російській науці була здійснена побудова культурно-хронологічної періодизації пам'яток бронзової доби на півдні Східної Європи [3, с. 200-201].

Всі три культури — ямна, катакомбна, зрубна були віднесені дослідником до палеометалевої епохи, яку він поділяв на три пори: Ранню (ямна культура), Середню (катакомбна культура); Пізню (зрубна культура) [1, с. 174-225].

Після відкриття культур бронзової доби, В. О. Городцов розглянув їх зміну як міграцію народів [2, с. 546].

ЛІТЕРАТУРА

1. Городцов В. А. Результаты археологических исследований в Изюмском уезде Харьковской губернии в 1901 году / В. А. Городцов //

Труды XII Археологического съезда. — М.: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1905. — Т. 1. — С. 174-225.

2. Клейн А. С. История российской археологии: учения, школы и личности / А. С. Клейн. — Т. 1. Общий обзор и дореволюционное время. — СПб.: ЕВРАЗИЯ, 2014. — 704 с.

3. Платонова Н. И. История археологической мысли в России. Вторая половина XIX – первая треть XX века / Н. И. Платонова. — СПб.: Нестор-История, 2010. — 316 с.

4. Татаринов С. И. В. А. Городцов и Бахмутский уезд / С. И. Татаринов, И. В. Белозерова // Проблемы збереження і використання культурної спадщини в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Святогірськ, 25-27 травня 2005 року). — Слов'янськ: Печатный двор, 2005. — С. 236-240.

Федирко Артем

(ХДС, студент)

РОЛЬ ЦЕРКВИ И ЕПИСКОПА ХРИСТОФОРА (СУЛИМЫ) В ОТКРЫТИИ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Церковь всегда играла огромнейшую роль в развитии образования, просвещении людей грамотой и образованностью, исполняя заповедь Христа «А кто сотворит и научит, тот великим наречется в Царстве Небесном» (Матф. 5:19), Она всегда старалась духовно подкреплять людей стремящихся к знаниям и развитию.

Открытие Харьковского университета было выдающимся событием в развитии города и Слобожанщины. Торжественное открытие университета состоялось 29 января (н. ст.) 1805 года. Духовенство также принимало участие в этом значимом событии. Первый Слободско-Украинский епископ Христофор (Сулима) очень рад был появлению университета и несмотря на то, что новый храм светской науки отнял первенство у старого коллегиума, владыка отнесся к университету в высшей степени благорасположенно. Он и подведомственное ему духовенство принимали участие в торжестве открытия университета. Христофор, до сих пор не произносивший речей, на этот раз сказал длинную речь о значении высшего образования.

Отношение епископа и духовенства к храму светской науки было таково, что бывшие на торжестве имели, по выражению

проф. А. С. Лебедева, «великое утешение видеть, как духовенство приветствовало, благословляло и, можно сказать, даже чествовало водворяющуюся науку». Симпатии Христофора к университету простирались до того, что он даже уступил университету, нуждавшемуся в то время в студентах, 20 воспитанников высших классов коллегиума, т. е. лишил на время коллегиум лучших его сил. Просвещенное содействие университету было оценено не только в Харькове, но и в Петербурге: епископ Христофор получил редкую в то время для духовенства награду — Аннинскую звезду.

С момента открытия Харьковского университета устанавливается духовная связь между учебным заведением и духовенством епархии. В дальнейшем Церковь способствует открытию Антониевского храма для духовного окормления учащихся и преподавателей, а также помогает открыть кафедры церковного права, истории Церкви, кафедру Богословия, где преподаватели кафедр были священнослужители. Православная Церковь всегда старалась помогать Харьковскому университету в его развитии на протяжении десятилетий, помогая кадрами как студентов, так и преподавателей, а главное — молитвенно и духовно, что имело огромное значение в дальнейшем развитии общества.

Федусь Дар'я

(НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, аспірантка)

КРАЄЗНАВЧА ТА МУЗЕЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ П. М. ДОБРОВОЛЬСЬКОГО

На основі аналізу спадщини Петра Михайловича Добровольського розкрито його внесок у вивчення проблем краєзнавства, археології, спеціальних історичних дисциплін та музеєзнавства в контексті розвитку вітчизняної науки. Хронологічні рамки охоплюють весь період життя П. М. Добровольського (1871–1910).

Відомий історик і краєзнавець народився 28 (16) січня 1871 року в селі Яриловичі Городнянського повіту Чернігівської губернії у сім'ї священика. Наприкінці 90-х рр. XIX ст. він розпочав студіювати місцеву церковну історію. У 1899 році вийшла друком брошура П. Добровольського «Памятники времен Спасителя Федосия Углицкого в Черниговском Успенском монастыре», в якій

було зібрано статті, присвячені Святому Димитрію Ростовському. У 1900 році він виявив в архіві Троїцько-Іллінського монастиря «царские патриаршие грамоты». Крім загального нарису історії обителі П. Добровольський досить докладно схарактеризував діяльність настоятелів, а також монастирські святині та пам'ятки. У вересні 1902 року П. Добровольський став правителем справ Чернігівської архівної комісії.

За його керівництва було створено архів, до якого передавали матеріали про економічний стан селянських господарств, рекрутські набори, зловживання чиновників та ін. Під час своїх подорожей по губернії він зазвичай встигав оглянути церковні бібліотеки, фамільні архіви і домовитись про передачу до комісії унікальних старожитностей. П. М. Добровольський був організатором XIV Всеросійського археологічного з'їзду в Чернігові. Його дорожок дає можливість детальніше познайомитись з історією та розвитком красназнавства на Чернігівщині.

Цигічко Карина

(ХНУ імені В. Н. Каразіна, студентка)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Х. Д. АЛЧЕВСЬКОЇ ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

Історія України середини XIX сторіччя насичена доленосними суспільно-політичними подіями та змінами в культурній сфері суспільного життя. Це падіння кріпацтва, розвиток буржуазно-демократичного та народницького руху, розквіт науки, культури та літератури. Під впливом саме цих умов і відбувалося формування поглядів Х. Д. Алчевської — видатного українського педагога-просвітителя, засновниці недільних шкіл, діяльність якої увійшла золотом сторінкою в історію вітчизняної педагогіки.

Актуальним у нашому дослідженні є порівняння «методики з пояснювального читання для малолітніх, що закінчили азбуку» Х. Д. Алчевської з сучасними методами читання у молодшій школі для становлення навичок українського мовлення за допомогою читання.

Дослідження теоретико-методологічної цілісної системи науково-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської дає змогу на сучасному

етапі розвитку освіти використовувати її методики викладання у сучасній школі.

У дослідженні використовувались загальнонаукові методи (аналіз і синтез та ін.), а також історико-порівняльний метод. В якості методологічної основи дослідження обрано системний підхід.

Предмет дослідження: «Методика з пояснювального читання для малолітніх, що закінчили азбуку» Х. Д. Алчевської. Мета дослідження: провести порівняльний аналіз «Методики з пояснювального читання для малолітніх, що закінчили азбуку» Х. Д. Алчевської з сучасними методами читання у молодшій школі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у науковому використанні результатів дослідження та в застосуванні отриманих емпіричних результатів на уроках читання у молодшій школі (перші класи).

Х. Д. Алчевська відома як активний діяч народної освіти, меценат, організатор освітніх і культурних закладів на Україні. Основним із дидактичних засобів досягнення мети у недільній школі Х. Д. Алчевська вважала організацію системи навчального процесу, яка, в свою чергу, мала включати в себе два аспекти: загальноосвітній та виховний. Навчальний процес, на думку Х. Д. Алчевської, мав складатися з ефективних та результативних прийомів, форм та методів навчання. Становлення та розвиток педагогічних поглядів Х. Д. Алчевської, на нашу думку, відбувалось під впливом соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних, особистісно-родинних чинників. Виокремлені передумови дозволили нам охарактеризувати процес формування, розвитку педагогічних поглядів Х. Д. Алчевської та вдосконалення їх шляхом апробації у педагогічній діяльності, яка стала суттєвим підґрунтям для розвитку сучасної української педагогіки та національної освітньої практики.

Проаналізувавши використання методики пояснювального читання 1850–1917 рр. та методику пояснювального читання сучасного часу, ми прийшли до висновку, що методика Х. Д. Алчевської частково використовується у процесі навчання граматики і сьогодні. Автор планує продовжувати дослідження даної теми та зробити порівняльний аналіз інших навчальних методик, які використовувала у своїй діяльності в недільній школі Х. Д. Алчевська, з сучасними методиками сучасної молодшої школи.

**ПУБЛІКАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ
В «ХАРЬКОВСКОМ СБОРНИКЕ»
(ДО 130-РІЧЧЯ ВИДАННЯ)**

Друга половина XIX ст. — період значних змін в Російській імперії. Завдяки модернізаційним процесам, які охопили суспільство країни в цей час, з'явилась потреба в періодичних виданнях та публікаціях з локальної історії. В структурі періодики Харківщини важливе місце займає «Харьковский сборник», який видавався в період з 1887 р. по 1898 р. (всього вийшло 12 номерів). Це видання було додатком до «Харьковского календаря» (1869–1917 рр.) — статистичного збірника, який висвітлював на своїх сторінках практично всі сторони життя Харкова та губернії.

Актуальність нашої теми пов'язана з тим, що «Харьковский сборник» та його змістовна частина ще не були досліджені. Між тим, у виданні публікували свої матеріали такі видатні діячі Харківщини, як Д. І. Багалій (1857–1932), М. Ф. Сумцов (1854–1922), А. М. Краснов (1862–1915) та ін. На сторінках збірника містяться різноманітні матеріали, які представляють інтерес для тем з історії Харківщини та краєзнавства. Крім того, у 2017 р. «Харьковскому сборнику» виповнилось 130 років.

Джерельну базу нашої роботи складають випуски «Харьковского сборника» та статті, які надруковані в ньому з питань місцевої історії.

Нами використовувалися наступні методи: спеціальний історико-генетичний, а також загально наукові аналізу та синтезу. Історико-генетичний метод дозволив нам дослідити зміни, які вносилися у видання відносно його змісту та структури (з 1888 р. структура збірника почала розподілятися на відділи, наприклад, статистико-економічний, матеріали з етнографії краю та ін.). Методи аналізу та синтезу дозволили нам визначити основні питання, які публікувалися в матеріалах краєзнавчого характеру в збірнику, а також узагальнити їх.

На сторінках «Харьковского сборника» друкувалися статті, які вийшли з-під пера істориків, краєзнавців, етнографів, ботаніків, географів та інших представників різних галузь знань. Однак, основною ідеєю збірника було розміщення матеріалів саме з вивчення Харківщини.

Причому, висвітлювалися такі аспекти, як історичний розвиток краю, економічний стан, природа, духовне життя тощо. Чимало уваги приділялося видатним постатям в історії Харкова та губернії (наприклад, стаття «Замечательные уроженцы и деятели Харьковской губернии», 1887 р. та ін.).

Варто зазначити, що в збірнику розміщувалися не лише наукові дослідження про Харківщину, а й мемуарні матеріали щодо історії краю. Так, наприклад, у першому випуску збірника були надруковані розвідки: «г. Харьков 20-х и 30-х годов. По воспоминаниям Ф. О. Рейнгардта» та «Из воспоминаний В. И. Ярославского о городе Харькове и Харьковской губернии» та ін.

Багато уваги приділялося етнографічним даним про Слобожанщину. З восьмого номеру збірника (1894 р.) ці матеріали публікувалися в окремому відділі («Материалы для этнографического изучения Харьковской губернии» або «Материалы по этнографии края»). В статтях такого характеру висвітлювалися питання про народні свята, пісні, одяг та ін. З цього ж номеру збірника почали друкуватися етнографічні матеріали з вивчення слобід Старобільського повіту Харківської губернії.

Крім того, у збірнику публікувалися уривки з монографій вчених, які стосувалися й питань красназнавства. В окремому відділі вони почали виходити з 11 випуску (1897 р.). Наприклад, у ряді номерів була надрукована монографія Л. О. Павловича «Очерки растительности Харьковской губернии и соседних с нею местностей» та ін.

Таким чином, «Харьковский сборник» розміщував на своїх сторінках різноманітні наукові статті, які стосувалися питань історії та красназнавства Харківської губернії. Значна кількість цих праць була присвячена вивченню побуту населення, історії Харкова та губернії і т. д. Це видання є важливим красназнавчим джерелом, оскільки висвітлює різноманітні сторони життя регіону: від дослідження рослинності до економічного розвитку, від духовності до історії краю.

Лагода Дмитро

(Великобілозерська ЗОШ № 3, учень)

**ЗНАМЕНИТА УКРАЇНОЗНАВЕЦЬ —
УРОДЖЕНКА с. ВЕЛИКА БІЛОЗЕРКА
ОЛЕНА ОНУШКО-ТИХОВСЬКА**

Історія нашого краю досліджена історіографією, досліджені різні часові проміжки, а ось історія нашого району крізь призму видатних особистостей майже зовсім не досліджена. Якщо запитати наших односельців про видатні постаті нашого краю — то прозвучить досить мало прізвищ. А прізвище уродженки нашого села Олени Онушко взагалі нікому невідоме. Саме це й зумовило вибір тематики дослідження.

Мета роботи — в дослідженні життєвого шляху Олени Онушко-Тиховської та оцінці її ролі в державотворчому процесі України та Великобілозерського району зокрема. Наукова новизна ґрунтується на першій спробі дослідити історію Великобілозерського району через призму славетних уродженців нашого краю.

Пошукова привабливість даної теми проявляється в тому, що вона належить до числа надзвичайно важливих для розуміння історії, і водночас, вивчених переважно на подіях загальнонаціонального масштабу, тоді як регіональні аспекти історичного розвитку, багаті на різнобічний, часом — унікальний конкретно-історичний матеріал залишаються недостатньо дослідженими з точки зору вивчення видатних особистостей краю. Результати роботи можуть бути використані як додатковий матеріал під час вивчення курсу історії рідного краю, для створення експозиції в районному музеї, присвяченої видатним особистостям, та в подальшому досягненні історії рідного краю.

Намагаючись провести історіографічний аналіз праць з даної тематики, ми не знайшли таких, які спеціально присвячені видатним особистостям Великобілозерського району, зокрема уродженці нашого села Онушко Олені Іванівні. Нами було опрацьовано та проаналізовано публікації, присвячені українській діаспорі в Канаді, зокрема роботи В. А. Просалової, Л. В. Дибчук, Л. Скориної, О. Гомотюк та І. Недошитко, а також було розглянуто та детально проаналізовано всі праці самої Олени Іванівни Онушко, які стали одночасно

й джерелами даного дослідження. Постійно велися записи спогадів старожилів, використовувався метод інтерв'ю під час листування з Оленою Іванівною; також було використано методи аналізу та синтезу під час підведення підсумків.

В ході проведеного нами дослідження нами було: досліджено основні віхи біографії О. Онушко; вивчено, проаналізовано та виокремлено внесок української діаспори в дослідження історії України та нашого району зокрема; здійснено цілісне оцінювання освітньої, просвітницької діяльності О. Онушко через вивчення її праць, присвячених Україні та українському народу.

В підсумку було узагальнено та структуровано зібраний матеріал і визначено наступне: відома українка, що проживає в Канаді — О. Онушко дійсно є уроженкою с. Велика Білозерка; історія не лише України й українського народу, а зокрема Великобілозерського району має відображення в літературних працях О. Онушко; просвітницька діяльність О. Онушко має велике значення як для вивчення історії нашого району, Запорізької області та України в цілому. Під час проведеної пошукової роботи ми відкрили для себе дуже багато цікавого, нового. І ми переконалися, що вивчення історії рідного краю є відображенням справжньої душі як білозерців, так і всього українського народу.

Пилипенко Юлія
(ЧОПЛА, ліцейстка)

МІГРАЦІЇ В ЕТНІЧНИХ ПРОЦЕСАХ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПОГРИНИЧЧІ

Глобалізація світової економіки, політичні, соціальні, економічні й релігійні чинники активізували процеси міжнародної міграції. У сучасних умовах, починаючи з 1991 року — проголошення незалежності нашої держави — проблема міграцій українського населення стала особливо актуальною, адже саме тоді українці отримали ширші можливості для виїзду за межі Батьківщини.

Нині міграційні потоки формуються не в інтересах України, а в інтересах європейських держав, Польщі зокрема. Так, у 2015 році українцям було видано 493 тис. вперше оформлених дозволів на проживання у країнах ЄС, 87 % цих дозволів була видано Польщею.

Міграції залишаються одним із головних і найбільш ефективних засобів змін етнічного складу її населення, трансформацій у культурі, сенкретичному їх поєднанні або так званому *fusion*. Варто детально говорити про причини та види міграцій (економічні, соціальні, політичні, військові, сімейно-шлюбні відносини, екологічні, а також навчання).

Метою роботи є аналіз кількості міграційних процесів на українсько-польському пограниччі; необхідності з'ясувати найпоширеніший вид міграційного руху в Польщу; окремо прослідкувати особливості польської та української культур, порівняти їх, визначити точки їх взаємопроникнення у основні цикли життєвого шляху людини: народини-хрестини, весілля, поховання.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання: проаналізувати стан вивчення проблеми, визначити інформаційний потенціал її джерельної бази; з'ясувати поняття міграції та подати історію міграційного руху України; проаналізувати кількість міграцій українців, їх види та причини; відслідкувати відмінне та спільне в культурі Польщі та України та визначити вплив етнічних процесів на міграційні; дослідити точки синкретичного поєднання обох культур.

Переді мною особисто, як і більшістю випускників, постало банальне маяковське питання «Ким бути?», а з нього — де вчитися. Йдучи шляхом представника покоління «Z», промониторила і зрозуміла, що найпопулярнішою й найдоступнішою для навчання нині є західна сусідка — Польща. Власне життєва необхідність вивела на актуальність МАН дослідження. Розширити уявлення про поляків, їхнє світосприйняття, культуру дозволила робота у Міжнародній літній школі «Виклики сучасної демократії: українське та польське бачення» (Ніжин, 2017), а також знайомство з провідним польським етнографом Аркадіушем Словіцкім. Детально вивчати особливості культури Польщі, визначати трансформації, межі синкретичного поєднання української та польської культур стало можливим завдяки поширенню авторського запитальника у середовищі українських поляків, які виїхали у різні роки та й власне з різних причин.

Відтак, узагальнивши дані говоримо, що попри самотність як української, так і польської культур, мігранти все ж намагаються на чужині дотримуватися традицій відбування дат життєвого циклу людини, але через домінантності приймаючої сторони доводиться йти на поступки, тим самим яскравим проявом якого є сенкретизм.

Топчій Тетяна*(Харківська гімназія № 65, учениця)*

ПОСТАТЬ ЛЮБОВІ МАЛОЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ ХАРКІВЩИНИ

Харківщина багата на талановитих людей. Актуальність теми не викликає сумнівів. Адже історичні дослідження життя та діяльності видатних особистостей рідного краю дають всебічне уявлення про його розвиток, сприяють вивченню історичних аспектів галузевої діяльності, популяризації історичних знань.

Проблеми розвитку медичного красназництва досліджували В. Д. Отамановський, І. О. Воронцовська та ін. Досліджують розвиток медицини Харківщини О. Я. Бабак, І. Ю. Робак та Г. А. Демочко.

Любов Трохимівна Мала (1919–2003) — піонер у галузі медичних наукових досліджень, талановитий лікар, автор новітніх методів лікування зі світовим ім'ям. Народилася в бідній селянській родині в с. Копані Оріхівського району Запорізької області. В 14 років переїхала до Харкова, в 1933 році вступила до Харківського медичного інституту. В 1938 році захистила дипломну роботу і була направлена в село Петровеньки Іванівського району Луганської області, де працювала до перших днів Великої Вітчизняної війни. Вона пройшла весь шлях від клінічного ординатора до професора, завідувача кафедри терапії.

Її науково-дослідна діяльність була присвячена дослідженням з найактуальніших проблем клінічної кардіології. Зокрема, вивчення причин виникнення, розвитку, а також ранньої діагностики та лікування гіпертонічної хвороби, атеросклерозу та ішемічної хвороби серця, особливо, інфаркту міокарда. Під її керівництвом виконано 34 докторських і 179 кандидатських дисертацій, підготовлених вітчизняними і зарубіжними вченими, в числі яких вчені Ташкента, Караганди, Ашхабада, Алма-Ати, Єревана, Баку, Кишинєва, а також Німеччини, Лівану, Палестини, Колумбії, Непалу, Кіпру, Бангладешу, Кореї, Сирії та ін. Вона не тільки планомірно готувала кандидатів та докторів наук, а й вміла зацікавити лікарів пошуковою діяльністю, передати їм спосіб свого лікарського мислення. Наукова робота Л. Т. Малої не залишила поза увагою.

У 1980 році їй та співробітникам кафедри терапії було присуджено Державну премію СРСР, а Харків отримав потужну терапевтичну

школу. Міжнародне визнання робіт Л. Т. Малої дозволило включити Інститут терапії АМН України в Міжнародні багатоцентрові випробування тромболітичних ліків, заклад став першою в Україні базою, що співпрацює з Всесвітньою організацією охорони здоров'я, а директором регіонального центру була призначена Л. Т. Мала.

Л. Т. Мала зробила безцінний внесок у розвиток медицини ХХ століття, здійснила прорив у профілактиці і лікуванні захворювань серцево-судинної системи. Вона першою в новітній історії була удостоєна звання «Почесний громадянин міста Харкова». Рішенням Харківської міської ради від 20 листопада 2015 року ім'ям Любові Малої названо проспект у Новобаварському районі міста (колишній проспект Постишева).

Філоненко Вадим

(Великобілозерська ЗОШ № 3, учень)

ГОЛОДОМОР В СЕЛАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ)

Історія українців — трагічний літопис життя і смерті населення, якому випало достатньо лиха та випробувань. Історичні джерела зберегли грікі свідчення про голодні лихоліття українського народу. Історія Голодомору українського народу досліджена історіографією, визначені різні часові та територіальні межі, а історія 1932–1933 рр. на території сучасного Великобілозерського району зовсім не досліджувалася.

Комплексний аналіз джерел та спогадів малочисельних свідків тих подій дозволяють нам, членам науково-дослідницького краснзнавчого об'єднання «Біла зірка» охарактеризувати причини, особливості та наслідки Голодомору 1932–1933 рр. на території сучасного Великобілозерського району. Пошукова привабливість даної теми полягає у надзвичайній важливості для розуміння історії України та, зокрема, історії Запорізького краю. А нехтування історією території сучасного Великобілозерського району, поки живі останні свідки страшних подій 1932–1933 рр., недопустиме.

Мета дослідження — на основі вивчення документів і спогадів очевидців тих подій, розкрити узагальнюючу картину причин, сутності Голодомору 1932–1933 рр. в селах Запорізької області через призму

подій у Великобілозерському районі. Методологічною основою роботи є принципи історизму, науковості та об'єктивності. З метою розв'язання дослідницьких завдань використано системно-структурний, проблемно-хронологічний та найголовніше — метод «усної історії».

Наукова новизна ґрунтується на першій спробі дослідити Голодомор 1932–1933 років на території Великобілозерського району шляхом опрацювання архівних, статистичних даних досліджуваного періоду, спогадів очевидців, що дозволило нам відтворити процеси, які відбувалися на території району. Теоретичне і практичне значення наукового дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані як додатковий матеріал у вивченні курсу історії рідного краю в навчальних закладах, для створення експозиції в районній краєзнавчій кімнаті, присвяченої страшним подіям 30-х років XX століття, та в подальшому дослідженні історії рідного краю.

В ході проведеного дослідження нами було: зібрано та проаналізовано доступні архівні, статистичні дані досліджуваного періоду стосовно Запорізького краю та Великобілозерського району зокрема; опрацьовано та проаналізовано наукові праці, присвячені дослідженню геноциду українського народу 1932–1933 років; охарактеризовано перебіг Голодомору в селах Запорізької області та в Великобілозерському районі зокрема; визначено нагальну необхідність у зборі та опрацюванні спогадів очевидців тих страшних подій.

Узагальнено зібраний матеріал та зроблено наступні висновки. В ході даного дослідження було проведено: науково-практичну конференцію «Голодомор 1932–1933 рр. на теренах нашого краю»; виставку фотодокументів: «Діти — жертви голодомору».

Підсумкові узагальнюючі результати даного дослідження публікуються вперше, проміжні результати оприлюднювалися на шкільному сайті та в шкільній газеті Великобілозерської ЗОШ № 3. Апробацію результатів даного дослідження було проведено на засіданні науково-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка» Великобілозерської ЗОШ № 3.

Шелестова Софія
(ХСІІ № 62, учениця)

АКАДЕМІК Д. В. ВОЛКОВ — УКРАЇНСЬКИЙ ЛИЦАР ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ

Активні і всеохоплюючі процеси національно-культурного відродження, супроводжуються зростанням інтересу не тільки до загальної історії нашої держави, а й до минулого окремих її регіонів, а значить, до минулого Харкова, де наші вулиці задають правила координування харків'ян, керують їхньою мовою, їхніми схемами сприйняття, формами висловлювання та відтворювання, їхніми цінностями, визначають для кожної людини емпіричні порядки, з якими вона буде мати справу та в яких буде орієнтуватися. Декомунізація змінила ландшафт нашого міста, і нарешті, ми рухась в майбутнє не проспектом Леніна, а проспектом Науки.

Сьогодні вулиці наукового містечка — селища П'ятихатки, де розташовано Національний науковий центр досліджень у галузі фізичних наук (ННЦ ХФТІ) названі іменами видатних науковців-фізиків: ак. А. Вальтера, ак. І. Курчатова, ак. Д. Синельникова, ак. Д. Волкова. Але назва однієї з найстаріших вулиць П'ятихаток (1960 р.) — вул. ак. Д. Волкова, з'явилася нещодавно, замінивши собою, вулицю Павлика Морозова. Ця вулиця, що виникла під час будівництва прискорювача, як Піонерська в первісному значенні свого слова, швидко набула червоного відтінку.

Заміна одіозного піонера-героя на українського лицаря теоретичної фізики світового масштабу є актуальною. Як культурна рефлексія такий символічний перегляд героїв здійснює критичне переоцінювання національної культури, руйнуючи добре налагоджений механізм політичного маніпулювання нашою свідомістю. Тому дана робота присвячена дослідженню наукової та педагогічної діяльності видатного українського науковця — фізика, академіка АН СРСР Дмитра Васильовича Волкова (1925–1996), який зробив вагомий внесок в організацію науки та освіти України.

Досліджено інтелектуальну біографію, родинне оточення та життєвий шлях академіка Д. В. Волкова; підготовлено матеріали для створення шкільного музею історії ХФТІ; охарактеризовано наукову та науково-організаційну діяльність Д. В. Волкова, що була нерозривно

пов'язана з ХФТІ, де він пропрацював понад 40 років і створив наукову школу відому далеко за межами України; охарактеризовано його основний внесок в ядерну фізику, що отримало широке міжнародне визнання в області суперсиметрії, супергравітації та пов'язаних з ними проблем, і є основоположним для сучасного етапу розвитку фізики високих енергій і єдиної теорії поля та цінним джерелом ідей, які стосуються фізики елементарних часток та квантової теорії поля, парастатистики, теорії полюсів Реджо, алгебри струмів і спонтанно-порушених симетрій, теорії конденсованих середовищ.

Історичними джерелами для дослідження слугують документи з сімейного архіву Волкових, спогади науковців Харківського фізико-технічного інституту, довідкова література з історії ХФТІ.

ФОТОЛІТОПИС КОНФЕРЕНЦІЇ

Пленарне засідання 35-ї Міжнародної красназавчої конференції
молодих учених «Красназавство у вимірах сучасної
науки (до 90-річчя з дня народження Б. П. Зайцева)»

Учасників вітає декан історичного факультету
Каразінського університету доцент С. Д. Литовченко

Привітне слово завідувача кафедри історіографії, джерелознавства та археології професора С. І. Посохова

О. І. Вовк, заступник директора Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька, представляє альбом «Види з вікон Каразінського університету»

Презентацію віртуальної виставки
«Символи та емблеми Харківського університету» здійснює доцент
кафедри історіографії, джерелознавства та археології Є. С. Рачков

Доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
О. Г. Павлова презентує творчу премію імені А. Ф. Луньова,
надану художницею Н. С. Вербук

Триває засідання секції «Міждисциплінарний вимір
красназничих досліджень»

Учасники секції «Церковне красназництво»

Студентка Каразінського університету О. Дубіна —
лауреат премії імені А. Ф. Луньова

Організатори 35-ї Міжнародної красназнавчої конференції молодих учених
з учасниками — авторами найкращих доповідей

Наукове видання

Матеріали XXXV-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених
«Краєзнавство у вимірах сучасної науки»
(до 90-річчя з дня народження Б. П. Зайцева)

Укр. і рос. мовами

Комп'ютерне верстання: О. М. Янкул
Макет обкладинки: М. В. Проценко

ХНУ імені В. Н. Каразіна
пл. Свободи, 6, к. 603,
м. Харків, 61022, Україна
Тел.: (057) 707 53 85
E-mail: tronkocentr@karazin.ua
Сайт: tronkocentr.karazin.ua